

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад
включно), перша – польська

на тему: Власні назви в романі С. Лема «Соляріс»

Шифр КРФПРм.022141.01.11.00

студентки II курсу групи ФПРм-22-1 _____
підпис, дата

Марини ПОДОЛЬСЬКОЇ

Керівник _____
підпис, дата

Людмила ТЕРЕЩЕНКО

До захисту допускається
Завкафедри слов'янської філології _____
підпис, дата

Неля ПОДЛЕВСЬКА

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська	
Освітня програма	освітньо-професійна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

4 жовтня 2022 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

Подольської Марини Олександрівни

1. Тема роботи: Власні назви в романі С. Лема «Соляріс», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 17 червня 2022 року, протокол № 14.

2. Термін подачі студентом завершеної роботи – грудень 2023 р.

3. Вихідні дані роботи

Детальний аналіз роману Станіслава Лема «Соляріс» дозволяє проаналізувати різноманітність онімного простору роману; дослідження онімного світу в романі С. Лема сприяє з'ясуванню семантичних, функційних та структурних особливостей онімних компонентів у просторі ідіостилю письменника, поглиблюючи певні положення літературної ономастики, що зумовлює **актуальність теми** кваліфікаційної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань)

- простеження історії становлення та розвитку ономастики;
- опис функцій онімних одиниць у структурі твору;
- аналіз лексико-семантичного та функційного навантаження власних назв;
- опис семантичних, функційних та структурних особливостей різних груп онімів;
- визначення структурних моделей онімного простору у кількісному співвідношенні;
- опис функціональних груп онімного простору роману.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 5 жовтня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ п. п.	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2022 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2022 – березень 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірнику наукових праць та участі у конференціях	Квітень, травень 2023 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Травень – червень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Вересень – жовтень 2023 року	
8.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
10.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
11.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2023 року	

Магістрант _____ Марина ПОДОЛЬСЬКА
 Керівник роботи _____ Людмила ТЕРЕЩЕНКО

Анотація

Тема роботи: «Власні назви в романі С. Лема «Соляріс»

Автор – Марина ПОДОЛЬСЬКА

Науковий керівник – Людмила ТЕРЕЩЕНКО

Обсяг кваліфікаційної роботи – 78 сторінки, із них 73 сторінки основного тексту.

Робота містить 82 джерела посилання.

Ключові слова: *онімний простір, власна назва, семантика, літературна ономастика, функціонування, С. Лем.*

Онімні компоненти будь-якого твору окреслюють індивідуальні особливості творчості письменника. Жанр та тематика, а також період написання твору впливають на створення онімного простору. Не став винятком роман С. Лема «Соляріс», де індивідуальний стиль автора відбивається не тільки в стилі мови, а й в своєрідності втілення філософських, наукових та психологічних аспектів. Мета - комплексно дослідити семантичні, функційні і структурні особливості онімного простору у романі «Соляріс» Станіслава Лема. Предметом дослідження стали лінгвокультурологічні особливості власних назв фантастичного роману «Соляріс» Станіслава Лема.

Ономастика як самостійна наука отримала статус тільки в 30-х рр.. ХХ століття. Перед науковцями постали нові завдання – дослідження основних закономірностей походження, розвитку, дериваційних можливостей власних назв, їхньої типології, системної організованості й функціонування. Станіслав Лем в романі «Соляріс» створив онімний простір, який тільки починає досліджуватись. «Соляріс» є твором, де світ власних назв ділиться на реальні та вигадані, переплітаючись в одне ціле і створюючи унікальний ідіостиль автора. Така розмаїтість онімів та їхніх стилістичних функцій зумовлюється як жанром твору, так і функціонуванням власних назв.

Виконане дослідження дозволяє зробити висновок, що автор використовує безліч вигаданих імен, створених за подобою справжніх, але можемо спостерігати також імена реальних всесвітньо відомих діячів науки, а також техніки, космічних тіл та інші. Оніми роману є не тільки номінативними одиницями, але й розгадкою сутності задуму автора, адже мають експресивне, емоційне, оцінне, конотаційне значення, що містяться в самому імені.

Автор _____
підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

1 Ономастика як розділ мовознавства.....	11
1.1 Становлення та розвиток ономастичних досліджень.....	11
1.2 Структура та поділ онімного простору.....	17
1.3 Літературна ономастика як окрема галузь лінгвістики.....	22
1.4 Функції літературно-художнього антропоніма в художньому тексті.....	25
2 Ономастичний простір у романі «Соляріс» Станіслава Лема.....	33
2.1 Власні імена персонажів роману С. Лема «Соляріс», їх етимологія і значення.....	34
2.2 Імена вигаданих персонажів у контексті роману.....	38
2.3 Імена реальних постатей у романі С. Лема «Соляріс».....	50
2.4 Структурні особливості антропонімної номінації роману.....	54
3 Оніми другого плану.....	58
Висновки.....	67
Перелік джерел посилання.....	71

ВСТУП

Різноманітність власних назв, їх активне поширення в нашому житті та складність цього аспекту мови призвели до створення особливого напрямку мовознавства, відомого як ономастика. *Ономастика* (грец. *onomastikē* – мистецтво давати імена) вивчає власні назви з погляду походження, їх будову, розвиток, системну організацію, функціонування, правопису тощо [14]. Онімний простір являє собою відкриту систему, що постійно оновлюється. У художньому тексті становить структурну єдність, що складається з ієрархічно підпорядкованих одиниць і залежить від функціональної спрямованості, жанру художнього твору, авторського задуму, ідіостилю письменника. Важливим завданням у дослідженні літературної ономастики, як зазначає М. Торчинський, є «з'ясування мотиву номінації – тієї причини, яка зумовила з-поміж багатьох варіантів можливих найменувань вибір лише одного, який і став власною назвою» [66, с. 421].

Онімний простір в художньому тексті, на думку багатьох дослідників (Л. Белей [2], Д. Бучко [12], В. Горпинич [18], Ю. Карпенко [28], А. Критенко [34], Г. Мельник [41] та інші), виконують важливу конотативну функцію, проте в українському мовознавстві часто обмежуються вивченням етимологічних і словотвірних характеристик. Онімію проаналізовано у багатьох дисертаціях: Т. Крупеньової [35], Г. Лукаш [37], М. Мельник [43], Т. Немировської [49], О. Немировської [48], А. Соколової [60] та інші.

Надзвичайно потужним розділом ономастики є *антропоніміка*, що вивчає власні назви людей. Присвячено значну кількість дослідженню функційно-стилістичним особливостям літературно-художніх антропонімів творів українських письменників, що відобразилися в дисертаційних роботах та величезній кількості наукових статей (Е. Боєва [5], Н. Бербер [3], Л. Зеленко [25], О. Лавер [36], Г. Лукаш [37], М. Максимюк [40], С. Панцьо [55], І. Скорук [62], Г. Шотова-Ніколенко [68] та інші).

Для дослідження власних назв ми обрали роман «Солярис» Станіслава Лема, що був вперше надрукований 1961-го року видавництвом Міністерства національної оборони Польщі.

Станіслав Лем – найбільше перекладений різними мовами світової слави польський письменник-фантаст і філософ, відомий і шанований за межами країни, лауреат численних нагород, серед яких нагорода ПЕН-клубу (1994), австрійська нагорода ім. Франца Кафки (1991). У 1996 році був нагороджений Орденом Білого Орла. У 2001 році отримав Золотий Скіпетр – премію Фонду культури Польщі за «випередження свого часу», в 2003 році отримав докторський ступінь *honoris causa* Білефельдського університету. Творчість митця першим почав досліджувати польський мовознавець Р. Хандке [79]. Ці дослідження продовжили у своїх працях: Я. Анусевич [71], С. Баранчак [72], З. Божек [74], К. Гломбик [78], М. Дайновский [75], М. Жолинська [82], Й. Тамбор [81], до вітчизняних дослідників належать: Ю. Булаховська [10], І. Кияк [31], А. Моклиця [47], Р. Радишевський [59] та ін. Зокрема художнім текстам Станіслава Лема присвятила увагу Ю. Булаховська, що зіставляла теми і мотиви у творчості кількох письменників-фантастів, в тому числі С. Лема [10]; перекладами творів автора займався О. Бондар [8].

Науково-фантастичний роман «Солярис» написаний настільки захопливо й майстерно, що причаровує читачів, особливо любителів фантастики. Твір порушує чимало різноманітних нагальних проблем, але практично на жодну з них не дає прямих відповідей чи рекомендацій щодо їх вирішення.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатнім дослідженням творчості письменника, мова творів Станіслава Лема практично не розглядалася крізь призму поетичної ономастики.

Вибір тематичної групи зумовлений тим, що дослідження художніх текстів все ще залишається актуальним, оскільки дозволяють зануритись у

культуру, проаналізувати авторський стиль, розглянути художній текст з різних точок зору та проникнути глибше у світ текстів завдяки використанню численних методів дослідження.

Мета роботи комплексно дослідити семантичні, функційні і структурні особливості онімного простору у романі «Соляріс» Станіслава Лема.

Поставлена мета передбачає такі основні **завдання**:

- 1) здійснити огляд теоретичної літератури відповідної до мети дослідження;
- 2) визначити та класифікувати власні назви у романі «Соляріс»;
- 3) проаналізувати семантику досліджуваних одиниць;
- 4) описати функційні особливості онімів у структурі тексту;
- 5) виявити закономірності використання онімної лексики в аналізованому романі.

Об'єктом нашого дослідження виступають власні нави у романі «Соляріс».

Предметом дослідження стали лінгвокультурологічні особливості власних назв фантастичного роману «Соляріс» Станіслава Лема.

Джерельною базою послугувався сам роман «Соляріс», теоретичні дослідження ономастики, публікації, наукові статті і в галузі ономастики, і про автора та його творчість, етимологічні електронні словники власних назв.

Методи дослідження базуються на основних принципах лінгвістичних та літературознавчих досліджень, а саме: узагальнення та систематизація теоретичної інформації; аналіз при визначенні функцій власних назв; описовий метод для виокремлення та систематизації власних назв. Частково використано елементи ономасіологічного і семасіологічного підходів, що дало змогу дослідити номінативну структуру онімів, ураховуючи значення, зміст та внутрішню форму імені, закріплені за аналізованою мовною одиницею. Метод кількісних підрахунків власних назв та підрахунок їх

числа, для відображення кількісного функціонування онімів у романі Станіслава Лема.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що зроблено спробу здійснити детальний аналіз онімних одиниць у романі «Соляріс», визначити семантичні та функційні особливості аналізованих одиниць у художньому тексті.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що поглиблюються і доповнюється уявлення про мовну майстерність Станіслава Лема у контексті інтерпретації його творчого спадку; проаналізовані мовні одиниці допомагають з'ясувати роль онімної лексики в творчості автора, є внеском у вивчення власних найменувань як окремого твору, так і польської художньої літератури загалом, що дає змогу створювати й пізнавати цілісну мовну картину польської літератури.

Практичне значення визначається тим, що матеріали роботи можуть бути використанні у вивченні історії польської літератури, проведення спецкурсів з ономастики, практичних занять з польської мови і літератури; робота може бути придатна під час наукових конференцій, у науково-дослідницькій роботі студентів філологічних спеціальностей.

Апробація дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на трьох наукових конференціях:

II Всеукраїнська науково-практична конференції «Проблеми філології: історія та сучасність», Хмельницький, ХНУ, 21 лютого 2023 року: доповідь «Чоловічі імена в онімному просторі роману Станіслава Лема «Соляріс»»;

наукові читання молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності, Кривий Ріг, КДПУ. 17 травня 2023 року: доповідь «Типи антропонімів у романі С. Лема «Соляріс»»;

IX Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Лінгвістичні студії молодих дослідників» пам'яті професора К. Ф. Шульжука, Рівне, РДГУ, 23 травня 2023 року: доповідь «Структура,

семантика, функції назв космічних об'єктів у романі Станіслава Лема «Соляріс»».

Основні положення наукової роботи висвітлено у одноосібній публікації: «Ономастичний компонент як засіб творення фантастичного у романі С. Лема «Соляріс»» («Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика», Хмельницький, 2023. Випуск тринадцятий).

1. ОНОМАСТИКА ЯК РОЗДІЛ МОВОЗНАВСТВА

Важливу частину вивчення лексичного набутку кожного народу становить теоретичне осмислення та практичний аналіз онімів. Оніми, або ж власні імена, були предметом активного зацікавлення вчених та філософів ще з Давньої Греції та Риму, проте ономастика отримала науковий статус та почала сприйматися як окремий розділ мовознавства лише в 30-х рр.. ХХ століття.

1.1. Становлення та розвиток ономастичних досліджень

Досі поняття власних імен не має в лінгвістичній літературі чітких визначень і використовується як у широкому, так і у вузькому значенні. Основний термін «ономастика» (від грец. *Onomastikē*) означає «мистецтво давати імена», але все ж не забезпечило чіткості в її визначенні: «... надає загального значення власним назвам, або імена людей і тварин, або тільки імена люди створені» [23, с. 11].

Н. Подольська у своєму першому ономастичному словнику дає таке визначення терміну «ономастика – це розділ мовознавства, що вивчає будь-які власні імена» [67, с. 157]. Далі автор словника користується терміном *онім*, якому надає те ж значення, що і терміну ономастика – сукупність власних імен.

Натомість у «Словнику лінгвістичних термінів» О. Ахманової термін ономастика має три значення: «1. Розділ мовознавства, що займається вивченням імен (імена, по батькові, прізвища, прізвиська людей і тварин). 2. Сукупність (система) особистих імен як предмет лінгвістичного дослідження. 3. Розділ мовознавства про власні назви» [23, с. 17].

Д. Бучко та Н. Ткачова в «Словнику української ономастичної термінології», авторами якого вони є, власне ім'я, або ж пропріатив, – це

«ім'я, яке дають конкретному об'єктові, людині для виділення його (її) з ряду однакових або подібних» [7, С. 62–63], а М. Кочерган, В. Німчук, Н. Подольська визначають ономастику як: «розділ мовознавства, що вивчає будь-які власні назви,...» [50, с. 27; 23, с. 31; 32, с. 168 та ін.]. Як можемо бачити, в загальному термін ономастика трактується як розділ мовознавства, що вивчає особисті (або ж власні) імена.

Ці онімні елементи в структурі кожної мови створюють свій власний світ з особливими закономірностями створення системи, особливостями розвитку та функціонування, які є унікальними для кожної мови. При створенні ономастичних одиниць в їх значення закладається вказівка на час і простір, визначення образу світу, в якому вони функціонують, що визначає їх «високий комунікаційно-прагматичний потенціал» у «реалізації соціально-культурної функції мови...» [14, с. 11]

Дослідники стверджують, що специфіка онімів зумовлена не тільки їх лінгвістичним статусом, а й екстралінгвістичними факторами, які в свою чергу впливають безпосередньо на формування семантичної структури онімів і їх функціонування. Акцент при цьому слід робити на різні властивості імен. А. Суперанська про сумісність природи власних імен: «Навіть найбільш «чисте» вивчення імен не може не виходити за межі мовних можливостей, а лінгвісти повинні враховувати позамовні асоціації власних імен ...» [67, с. 83]. Ю. Юркенас підкреслював, що «онім сприймається як специфічна, автономна підсистема мови, в якій відображаються соціальні, історичні, культурні чинники, які не залишили сліду в звичайному словнику ...» [23, с. 13]. Отже, процес створення власних назв ідентичний різновиду кодування культурно-історичної інформації.

Проте, незважаючи на визнання власної назви як особливого статусу, деякі дослідники, зокрема польський мовознавець Єжи Курилович, відносили ці одиниці до «незначних», «що не займають належного місця у словниковому складі мови» [23, с. 13] на відміну від загальних назв, вони

становлять центральну семантичну категорію, позбавлену сфер використання [23, с. 13]. Хоч оніми і займають окрему частину в лексичному складі кожної мови та є активним зацікавленням дослідників для їх вивчення, проте потрібно враховувати особливості їх утворення та специфіку вживання. Ця специфічна риса відокремлює оніми від загальних назв, створюючи окрему семантичну категорію, та робить їх використання неможливим у більшості сферах вживання.

Дослідження ономастики дозволяє виокремити й осягнути звичаї, культуру, ментальність народу та, зокрема, його історію. Тому вивчення онімів є джерелом інформації про особливості іменованого об'єкту, історичну добу, в якій виникла назва, мову, на якій вона створена.

А. Зубко проаналізував історію ономастики як наукової дисципліни й виокремив три умовні етапи в її розвитку:

1) «доакадемічна доба» – перший етап, що характеризується створенням перших словників власних імен, появленням наукових розвідок з цієї проблематики. Такий період тривав до середини ХІХ ст.;

2) друга половина ХІХ ст. – перша половина ХХ ст. – з'являються академічні філологічні дослідження з ономастики;

3) друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст. – ономастичні дослідження почали здійснюватися і філологами, і спеціалістами-істориками [26, с. 262].

Засновником слов'янської ономастики вважається відомий Ф. Міклошич, автор перших досліджень особистих імен і географічних назв. Він створив лінгвістичну класифікацію топонімів та розмежував їх на дві групи й низку підгруп. Географічні назви, які були утворені від особових імен, Ф. Міклошич поділив на іменники та прикметники. Серед мотивованих загальними словами виділив такі семантичні групи твірних основ: а) земля; б) вода; в) рослини; г) тварини; г) колір; д) будівлі; е) заняття мешканців; є) знаряддя праці; ж) етнічні найменування; з) обставини політичного і соціального характеру [65, с. 161]. У представленій класифікації

спостерігаємо два принципи: граматичний (частиномовна співвіднесеність, словотвірна і морфемна структура назв) і семантичний (лексико-семантичні групи твірних основ).

Вперше науковий статус ономастика отримала у 30-х роках ХХ ст. в Західній Європі. Ще у ХІХ ст. західнослов'янські вчені зробили перші спроби систематизації власних назв. Чеський історик Ф. Палацький у своєму дослідженні взяв за основу історію виникнення топонімів і класифікував їх на дві групи: 1) похідні від імен засновників чи власників; 2) похідні від природних умов [54]. В Україні перші ономастичні дослідження належать українському слов'янознавцю Я. Головацькому. Його доробки базувалися на наукових матеріалах з історії утворення інших слов'янських мов та етнографії регіонів, які досліджувалися. Друга половина ХІХ ст. – початок ХХ ст. представлена працями про онімний простір таких мовознавців: М. Грушевського, О. Лазаревського, М. Кордуби, Л. Падалка, Я. Рудницького, М. Максимовича, О. Соболевського, І. Срезневського, М. Сумцова та ін. [65, с. 208]. Створення та впорядкування ономастичної термінології належить В. Німчуку. За його ініціативи було затверджено такі терміни: *автоетнонім*, *аллоетнонім*, *антропонім*, *астронім*, *гелонім*, *гідронім*, *ергонім*, *катоїконім*, *комонім*, *лімнонім*, *макротопонім*, *топонім*, *хоронім*, *етнонім* та ін.

Виокремлення української ономастики в самостійну галузь відкрило нові завдання – дослідження основних закономірностей походження, розвитку, дериваційних можливостей власних назв, їхньої типології, системної організованості й функціонування. Тепер перевага надавалася лінгвістичному аспекту вивчення власних назв, оскільки «кожна назва – це слова, які розвиваються за законами мови, а інформація про назву «отримується» від значення «мовного знака», яким і виступає онім» [11, с. 16].

Сьогодні центром української академічної ономастики є відділ ономастики Інституту української мови НАН України, який має основну теоретичну та емпіричну бази українського назвознавства. Науково-теоретичне підґрунтя попередніх років вдосконалюється методикою опису й дослідження онімного матеріалу.

Зараз активно функціонують Дніпропетровський, Донецький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Луцький, Львівський, Одеський, Тернопільський, Ужгородський, Хмельницький і Чернівецький ономастичні осередки. Кожен з них досліджує певну ономастичну проблему [54].

Концепція Донецької ономастичної школи полягає в багато рівневому підході до імені, що працює на текст всіма гранями значення: від звучання – до змісту, співвіднесеного з найширшим культурним контекстом. Лінгвістичні питання взаємодії оніма та його культурної пам'яті – особливий комплекс завдань, які ще належить вирішувати тим дослідникам, які в своєму прагненні до повноти вивчення функцій власних імен в художньому творі спробують всі рівні поетики оніма: від фонетичних особливостей до інтертекстуальності [9, с. 409].

Найактивнішими у сфері ономастики працюють представники Одеської ономастичної школи, яку очолював Ю. Карпенко. Ним була заснована в Україні сучасна теоретична ономастика, літературна ономастика як окремий літературний напрям і системне вивчення власних назв космічних об'єктів [39, с. 94]. У 1986 р. Ю. Карпенко сформулював теоретичні засади вивчення літературної ономастики, які й дотепер визнаються актуальними [5, с. 763]. Було виділено п'ять головних чинників які стали основою дослідження для науковців які працювали у галузі літературної ономастики. На це було три причини:

- 1) літературна ономастика є виникає та існує на ґрунті загальнонародної ономастики і так чи інакше спираючись на наявні в мові ономастичні норми;

2) ономастика поетична не зумовлюється безпосередньо історичним розвитком, як реальна ономастика, а залежить від волі автора і детермінується художнім задумом, жанром, напрямком і стилем твору;

3) власні імена в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів [5, с.765].

На відміну від реальних власних імен, що належать мові, художні оніми існують на рівні мовлення, тексту. До складу літературних власних імен входить особлива група – заголовки, що стають центром онімного простору твору [7, с. 49].

Початок ХХІ ст. ознаменований виходом у світ монографії Олени Карпенко «Проблематика когнітивної ономастики» та захист її докторської дисертації «Когнітивна ономастика як напрям пізнання власних назв». Основним досягненням названих досліджень є те, що такого досвіду в слов'янській і європейській ономастиці не було. О. Карпенко розкрила суть та механізм семантичної трансформації в мозку людини власних назв [54].

На сучасному етапі в Україні існує три основні ономастичні школи – Ужгородська, Одеська та Донецька. Представники цих шкіл активно працюють у царині літературно-художньої ономастики та вивчають специфіку існування пропріальних одиниць у художньому творі письменника.

Засновником Ужгородської ономастичної школи є Л. Белей – український мовознавець та автор численних праць з літературної антропонімії. Він розробив класифікацію літературних антропонімів та подав диференціацію між літературно-художнім антропонімом та реальним, власним антропонімом [2, с. 8]. Представниками цієї школи є М. Максимюк, Н. Попович та інші. Ю. Карпенко є фундатором Одеської ономастичної школи, крім цього, його вважають основоположником літературної ономастики на теренах України. До цієї школи належать М. Зубов, О. Карпенко, Т. Крупеньова, М. Мельник, Л. Фомін, Л. Шестопалова,

Г. Шотова-Ніколенко. Усі ці дослідники вивчають питання власних назв з новаторського погляду, а саме літературного та когнітивного, відповідно до яких літературна ономастика досліджує оніми у художніх творах, а когнітивна – аналізує оніми як основні одиниці відображення мовного світосприйняття людини [29, С. 11-12].

Донецьку ономастичну школу представляють такі вчені: В. Калінкін, Е. Кравченко, Г. Лукаш, Є. Отін, О. Філатова. Науковці цього ономастичного осередку вивчають історію, походження, функціонування онімних одиниць в українській мові. Є. Отін, якого вважають засновником Донецької школи, для вивчення та аналізу онімів використовує порівняльно-історичний метод, оскільки завдяки йому шляхом порівняння можна відтворити генетичний зв'язок мовних явищ. В. Калінкін написав дисертацію «Поетика оніма», яка стала не лише вітчизняним надбанням, а й світовим. У ній він обґрунтував найважливіші питання, що стосуються поетичної ономастики з боку теорії та практики.

Існують інші онамастичні школи, наприклад, Львівська онамастична школа. Представники цієї школи у своїх наукових дослідженнях представляли проблеми, пов'язані з поширенням географічних назв на територіях України, аналізом мікротопонімів, оіконімів та інших видів топонімів, лексико-семантичних та словотворчих особливостей їх структури. [13, с. 12].

Отже, ономастичні одиниці залишаються активними об'єктами для вивчення у працях багатьох науковців, завдяки яким відкриваються нові світи та особливості утворення й функціонування пропріатів в них.

1.2. Структура та поділ онімного простору

Власні назви, створюючи окрему семантичну категорію в лексичній системі мови, функціонують в онімному просторі. «Словник української

ономастичної термінології» містить таке визначення: «...сукупність власних назв всіх класів, що використовуються в мові певної нації в певний історичний період для назви реальних, гіпотетичних та фантастичних об'єктів» [12, с. 136]. Вперше цей термін було вжито та аргументовано О. Суперанською в «Загальній теорії власного імені», проте вже Н. Подольська в «Теорії та методиці ономастичних досліджень» доповнила визначення цього терміна.

З активним дослідженням функціонування онімів в лексичній системі мови, науковці створили варіативні назви терміна «онімний простір»: *«онімний простір»* (В. Калінкін, О. Петренко, Г. Шотова-Ніколенко), *ономастична система* (О. Карпенко), *ономастичний простір* (В. Супрун), *онімікон* (Г. Мельник), *поетонімосфера* (В. Калінкін), *поетонімопростір* (Н. Бербер), *ономастикон* (Г. Лукаш) тощо. Між дослідниками виникають суперечки у правильності трактування терміна онімний чи ономастичний простір. Ці терміни в національній і у східнослов'янській термінології тривалий період уживалися паралельно, принаймні до початку ХХІ ст. За словами В. Калінкіна, термін «ономастичний простір» не є доцільним, оскільки стосується терміна «ономастика», який вживаємо у значенні науки про власні імена, а для позначення сукупності імен – оніми, тому більш чітким та точним є дефініція «онімний простір». Ця терміносполука є найбільш прийнятою та апробованою серед мовознавців у ономастиці «Словник української ономастичної термінології» за редакцією Д. Бучко, Н. Ткачова. Проте, дослідник вважає, що для літературної ономастики краще вживати термін «поетонімосфера» [13, с. 17].

В. Калінкін в праці «Теоретичні основи поетичної ономастики» наводить такі характеристики онімного простору:

- 1) має завершену, проте незамкнуту систему (під впливом постійного розвитку мови поповнюється новими лексемами);
- 2) має велику кількість функцій, основна з яких – характеристична;

3) формується з урахуванням мети та завданням художнього твору [13, с. 12].

У «Словнику української ономастичної термінології» ономастичне поле визначено, що це «... частина онімного простору, яка включає оніми конкретних моделей і типів» [12]. Часто терміни «онімний простір» та «ономастичне поле» сприймають як рівнозначні, проте таке твердження не є правдивим. Онімний простір це ніби Всесвіт, що складається з Галактик, де функціонують свої елементи, відповідно ономастичні поля, які складаються з конкретних, семантичних онімів, відповідних саме цій частині онімного простору.

О. Суперанська визначила, що «окремі галузі, на які ділиться ономастичний простір, можуть бути відповідно до іменованих об'єктів позначені як топонімія, антропонімія, міфонімія, зоонімія, хремотонімія, астронімія і т. д. Всередині цих галузей можуть бути виділені ономастичні поля. Назви, які входять до складу кожного поля, становлять собою систему (або комплекс систем), кожен член якої пов'язаний з іншими за низкою параметрів: територія, час і т. д.» [67, С. 176–177]. Також зазначає, що «Поділ ономастичного простору на зони і сектори важливий як у теоретичному відношенні – для кращого розуміння і вивчення власних назв, – так і у практичному, оскільки назви різних об'єктів несуть неоднакове соціальне та юридичне навантаження, і, природно, ті сектори ономастичного простору, на які припадає більше навантаження, повинні бути вивчені більш ретельно» [67, с. 208].

Виділяють такий поділ онімного простору:

1. Поля, які є найбільшими частинами онімного простору (вітоніми, топоніми, космоніми, прагматоніми, ідеоніми й ергоніми).
2. Підполя (наприклад, в полі *топонімія* – терроніми та гідроніми).
3. Сектори (в *антропонімії* – особові імена, прізвища, батьконіми, прізвиська, псевдоніми тощо).

4. Підсектори (наприклад, з *прецепторонімів* (від лат. praeseptor – „наставник, учитель; повелитель” - власні назви керівних посад) виокремлення регонімів, гоноронімів та династіонімів).

5. Сегменти (наприклад, сегменти *орононімів* – плюс-ороніми, мінус-ороніми та нуль-ороніми).

6. Підсегменти (з *ойкохоронімів* виділяють урбаноніми та пагоніми)

7. Елементи (елементами *полікосмоорбітонімів* є галактиконіми та зодіоніми)

8. Піделементи (піделементом останніх є астеризмоніми) [11, с. 176].

Такий систематичний поділ ономастичного середовища можна застосовувати для характеристики в кожній мові, проте слід пам'ятати, що «межі ономастичного простору для кожної країни та нації, що її населяє, визначаються тим, які типи ономастичних об'єктів денотати власних імен є в ньому. Склад і природа цих денотатів нестійкі. З часом вони змінюються, включаючи не лише окремі назви, а цілі категорії іменованих об'єктів. До найбільш типових об'єктів, що входять в ономастичний простір кожного регіону, входять найважливіші для людини речі, називати їх лише загальними назвами недостатньо. Це люди, тварини, які їх оточують, місця перебування тих і інших. Інші категорії ономастики, що доповнюють основні, можуть варіюватися в широких межах залежно від характеру культури кожного народу та особливостей епохи» [23, С. 55–71].

Тобто, у межах онімного простору виділяють ядро, так званий центр, близькоядерні, ядерно-периферійні та периферійні класи онімів. Зазвичай, ядром онімного простору є антропоніми; до близькоядерних класів зараховуємо *міфоніми*, *зооніми*; ядерно-периферійними найчастіше є *топоніми*, *фітоніми*, *космоніми*, а безпосередньо до периферійних належать *ергоніми*, *прагмоніми*, *ідеоніми* та їх види [61, С. 260–262].

Враховуючи сказане вище, онімний простір поділяємо на шість онімних полів: *вітоніми* (назви об'єктів живої природи), *топоніми* (назви

географічних об'єктів), *космоніми* (назви космічних об'єктів), *прагматоніми* (назви об'єктів, пов'язаних із матеріальною сферою діяльності людини), *ідеоніми* (назви об'єктів, пов'язаних із нематеріальною сферою діяльності людини) та *ергоніми* (назви постійних або тимчасових об'єднань людей). У свою чергу, вказані поля розмежовуються на більш дрібні структурні одиниці, відповідно до наведених вище різновидів [11, с. 322].

Натомість О. Карпенко класифікує оніми «за типами денотатів і, відповідно, способами їх пізнання й номінації у дев'ять фреймів:

- 1) антропонімічний (об'єднує наймення людей);
- 2) топонімічний (назви географічних об'єктів);
- 3) теонімічний (онімічні позначення богів, божеств, персонажів релігій та міфологій);
- 4) ергонімічний (власні назви об'єднань людей);
- 5) зоонімічний (клички тварин);
- 6) космонімічний (власні назви небесних тіл, їх об'єднань та їх частин);
- 7) хрононімічний (наймення подій, чимось визначних часових відрізків);
- 8) хрематонімічний (власні назви окремих матеріальних об'єктів);
- 9) ідеонімічний (наймення ідеальних, духовних предметів)» [30, с. 28].

Аналізуючи особливості ядра та периферії, С. Шестакова виділила такі основні ознаки та відмінності між ними:

1) оніми, які становлять ядро, характеризуються максимальною інтенсивністю ознак (служать для конкретного найменування окремих об'єктів дійсності);

2) периферійні групи пропріативів характеризуються нестабільністю, оскільки найменування змінюються під впливом суспільного життя. Так, наприклад, антропонімія як пласт сформувалась давно, існує як своєрідна замкнена система і не піддається трансформації, натомість прагмоніми чи

ідеоніми функціонують як незамкнена система, яка постійно збільшується й поповнюється новими лексичними одиницями;

3) периферійні групи онімів виконують особливі соціальні функції та вимагають номенклатурного терміна;

4) периферійні групи пропріативів характеризуються структурно-семантичною різноманітністю та вторинністю.

Представниця Донецької ономастичної школи Г. Лукаш виділяє структурно-семантичні характеристики ономастикону художнього тексту та ієрархічну залежність онімів в ньому. Вона стверджує, що «антропоніми є основною частиною онімичного простору твору, наприклад, топонімія є другорядним компонентом» [37, с. 8].

Досі немає одностайної думки серед мовознавців щодо характеристики онімного простору, оскільки кожен в своїх працях досліджує різні класи онімів, виділяючи властиві клас-ядро та периферійні класи. Проте спільним є те, що більшість виділяє ядром ономастичного простору антропоніми.

Отже, ядро та периферія є надзвичайно важливими категоріями для аналізу онімного простору, адже показують домінування окремих класів онімів у художньому тексті, авторські уподобання [13, с. 19].

1.3. Літературна ономастика як окрема галузь лінгвістики

Художній текст – це створений поетом унікальний світ, де існує специфічна лінгвістична структура, яка відображає унікальну концепцію реального світу очима творця, його думки, сенс яких відображається в уявленні окремих речей. Зокрема, авторська картина світу відображається в ономастиконі художнього тексту, дослідження одиниць якого дозволяє зрозуміти роль, яку відіграють оніми в цьому індивідуальному світі автора. Уявна картина світу, створена розумом, почуттями і волею художника – це індивідуальна модель реального світу, яка відбита в художніх образах.

Майстерно вигадані оніми та їх творче використання створюють ефект реального світу і читач може не зрозуміти, що цей створений автором світ сприймається ним як реальний. Матеріальними репрезентантами художніх образів можуть бути будь-які предмети і явища живої чи неживої природи. Оніми часто виконують одну з провідних ролей у розгортанні змісту тексту [14, с. 19].

Літературний онім – це один з кодів художнього твору, який включений «в складні процеси опредметнення і розпредметнення змісту» [14, с. 54]. Саме тому, будучи важливим компонентом твору, він може і повинен досліджуватися, як елемент дискурсу, в рамках якого функціонує текст [14, с. 19].

Наразі є актуальним вивчення специфіки одиниць ономастикону та їх функціонування в художньому тексті – онімів, що виокремило такий розділ як поетична ономастика. У науковій літературі ще не закріпилося єдиного визначення, тому терміни «поетична (літературна) ономастика», «стилістична (літературно-художня) ономастика» [14, с. 57], «поетонімологія», «поетика оніма» вживаються як синонімічні [11, с. 81]. При цьому предметом поетичної ономастики є «не власні імена як такі, а їх специфічна трансформація – поетоніми» [12, с. 55], тобто мова йде виключно про імена в літературних творах, в художньому мовленні, а не в мові [14, с. 20].

У працях дослідників ономастики можемо спостерігати такі дефініції: *літературна ономастика* (Ю. Карпенко, М. Мельник, Т. Немировська), *літературно-художня ономастика* (Л. Белей, А. Вегеш), *поетика-оніма* (В. Калінкін), *літературне назовництво* (І. Герус-Тарнавецька), *поетоніміка* (М. Торчинський), *поетонімологія* (Е. Кравченко), *ономастилістика* та *ономапоетика* (Е. Магазаник) та інші [33, С. 122–124].

В. Калінкін найбільш вдалою вважає терміносполуку «поетика-оніма», вважаючи її двосторонньою одиницею, яка «у плані змісту відображає

специфіку онтології оніма, що проявляється в акті художнього мовлення, а в плані вираження уподібнюється до продуктивної в стилістиці конструкції «поетика слова» [27, с. 109]. Він вважав неприйнятним термін «літературна ономастика», саме літературна, оскільки вона звужує поняття дисципліни до її об'єкта досліджень. Натомість Ю. Карпенко твердив, що «поетика оніма» належить до кола проблем, які вивчає літературна ономастика, оскільки «до неї входить все, що стосується вжитку власних назв у художньому тексті» [30, с. 34].

Щодо інших дослідників, то представниця Одеської ономастичної школи Т. Немировська користується терміном «літературна ономастика» та поділяє її на: *поетичну ономастику* (лірики, поеми, балади), *художню ономастику* (оповідання, повісті, роману) та *драматургічну ономастику* (комедії, драми, трагедії) [48, с. 113]. Л. Белей пропонує використовувати дефініцію «літературно-художня ономастика» [2, с. 24]. О. Суперанська наголошує: «Загалом ономастика становить багат шарову структуровану одиницю мови, як складник лексикології. А літературна онімія – це ще один шар, ще одна знакова система, створена за моделлю реальної ономастики з джерел власних назв» [67, с. 29].

В значенні «художньої ономастики» науковці також мають на увазі «суб'єктивне зображення об'єктивного, тобто «гра» письменника над нормами ономастики» [27, с. 24], зображення світу за допомогою імен [14, с. 23].

Уперше термін «літературна ономастика» ввів в науковий обіг Ю. Карпенко та обґрунтував принципи функціонування власних назв у художньому творі, серед яких виділив: епічний, ліричний, гумористичний [17, с. 22].

Отже, дослідженням власних імен в художньому тексті займається літературно-художня ономастика. Активні дослідження в цій сфері почалися в другій половині 50-х 60-тих роках ХХ століття. Відсутність взаємодії

науковців-ономастів один з одним в процесі становлення термінологічної бази даного напрямку, призвело до відсутності позиції в тлумаченні певних термінів, зокрема пропонувалися терміни: «літературний онім», «літературна ономастика», «літературно-художня ономастика», «поетичне ім'я», «поетонім», «поетична ономастика», «стилістична ономастика», «фіктонім».

1.4. Функції літературно-художнього антропоніма в художньому тексті

Функціонування онімів в художньому тексті дає змогу глибше дослідити зміст та простежити лексичні, семантичні та ін. мовні й літературні зміни. Як висловлювався академік В. Виноградов: «Питання вибору імен, прізвищ, прізвиськ у художній літературі, їх структура в різних жанрах і стилях, закономірності, характерні функції тощо можна проілюструвати кількома прикладами. Це дуже велика і складна тема літературного стилю» [9, с. 95].

Л. Белей детально розписує функції антропоетоніма:

– номінативна функція, що покликана ідентифікувати денотат і в літературній ономастиці відходить на другий план. Це пояснюється малою чисельністю героїв художнього твору порівняно з реальним мовним колективом, що дозволяє однозначно диференціювати персонажів і при цьому широко залучати не лише онімічну, а й апелювативну лексику;

– характеристична функція.

Доречніше називати здатність літературно-художнього антропоніма характеризувати денотатів, виражати ставлення до них характеристичною функцією, ніж стилістичною, оскільки, на його думку, стилістично значущим може ставати й називання, ідентифікація, диференціювання персонажів у тексті. Аналогічно тому, як Ю. Карпенко поділяє стилістичну функцію на інформаційно-стилістичну й емоційно-стилістичну, Л. Белей поділяє

характеристичну функцію на інформаційно-характеристичну, коли літературно-художній антропонім слугує джерелом інформації, засобом характеристики денотата, та оцінно-характеристичну, коли літературно-художній антропонім постає засобом вираження оцінки, ставлення до персонажа-денотата. У літературно-художній антропонімії, як правило, особливими виразниками експресії є супровідні характеристичні конотації, які вказують на причину, джерело емоційності. Іноді застосовується контраст: ті власні назви, які були в реальній антропонімії нейтральними, набувають значної експресивності, відчутної негативної емоційності в разі, якщо доантропонімія семантика контрастує з якоюсь характерною рисою або родом занять денотата;

– ідеологічна функція, що була штучно нав'язана творами соцреалізму, в яких уся лінгвостилістика мусила «працювати» на ідеологію.

Ідеологічній функції властива особлива категоричність, надмірна експресивність в оцінках персонажів;

– дейктична (вказівна) функція літературно-художнього антропоніма як здатність указувати на конкретну реальну особу, прототип персонажа, який зображується у творі під іншим або видозміненим іменем чи прізвищем.

В. Михайлов таку властивість літературно-художнього антропоніма називає функцією «псевдоніма», а Ю. Карпенко рішуче заперечує існування дейктичної функції як у реальній, так і в літературно-художній антропонімії. Натомість Л. Белей вважає дейктичну функцію реальністю літературно-художньої антропонімії;

– естетична функція.

Літературно-художній антропонім є важливим засобом утвердження антропонімії естетики, однак Л. Белей вважає, що пропаганда естетичності, народності імен на кшталт *Наталка, Оксана, Мальва, Олесь, Терен, Тодось* спрямована насамперед на реальну антропонімію, а в художніх

творах подібні літературно-художні антропоніми виконують знову таки характеристичну функцію [2, С. 23–31].

Основні функції літературної (поетичної) ономастики виділив Ю. Карпенко у статті «Власні імена в художній літературі». Як вважає науковець, власні імена виконують номінативну (ідентифікаційну) та стилістичну функції, які виявляються у художньому тексті, де пріоритет диференціації відступає під тиском стилістики. Науковець розділяє стилістичну функцію на інформаційно-стилістичну та емоційно-стилістичну функції. Інформаційно-стилістична функція є домінуючою – імена називають поняття; виразником є внутрішня форма імені, її проекція на діючі в мові ономастичні моделі. Емоційно-стилістична функція проявляється у здатності власних імен вживатися в тексті, викликати певні почуття, формувати ставлення читача до зображуваного» [28, с. 36]. «Основою такого поділу є врахування визначеності літературної ономастики та змін, яких вони зазнають.» [28, с. 35], що відбивається на функціонуванні її одиниць.

Л. Белей вважає, що характеристична функція літературно-художнього антропоніма є більш пріоритетною за номінативну. Науковець пояснює це тим, що здатність будь-якого літературно-художнього антропоніма називати, ідентифікувати, диференціювати персонажів у тексті літературно-художнього твору також є стилістично значущою. Він стверджує, що «існують два вияви характеристичної функції літературно-художнього антропоніма: інформаційно-характеристична та оцінно-характеристична, залежно від того, чи є літературно-художній антропонім засобом характеристики денотата, чи засобом вираження ставлення до персонажа-денотата» [2, с. 24]. Вчений, крім номінативної та характеристичної функції, виокремлює «ідеологічну та дейктичну (вказівну) функції власних імен на рівні художнього тексту, а також не погоджується з виокремленням естетичної та символічної функцій і вважає такого роду літературно-художні антропоніми характеризувальними» [2, с. 24].

Розгорнуту класифікацію запропонував А. Вількон у праці «Власні назви у творах Стефана Жеромського», де він враховував різні аспекти поетонімів. Науковець виділяє наступні функції:

1) *«локалізувальна* (у вигляді просторово-локалізувальної і темпорально-локалізувальної) – відтворює зв'язок фабули твору з окремими часовими та просторовими даними;

2) *соціологічна* – вказівка на суспільну належність, середовище проживання та походження разом із національною належністю;

3) *алюзійна* – паралель з певними місцями, подіями, особами;

4) *семантична* – характеристика персонажа, місця дії через пряму або метафоричну назву;

5) *експресивна* – відтворює експресивно-емоційні особливості онімів» [23, с. 26].

Аналізуючи ономастикон творів письменників, Ч. Косиль виокремив такі функції:

1) «ідентифікаційно-диференційна;

2) локалізація у просторі;

3) локалізація у часі;

4) інформаційно-дидактична;

5) соціологічна – відображає територіальну, суспільну, національну належність);

6) емотивна – реалізує особисте ставлення автора;

7) алюзійна;

8) семантична;

9) експресивна» [23, с. 37].

Українська дослідниця Одеської ономастичної школи М. Мельник виділила шість функцій літературно-художнього антропоніма: «Перша, провідна, функція номінальна, використовується для ідентифікації об'єкта; друга, хронотопічна, вказує час і місце. Основні характеристики денотату

можна дізнатися завдяки характерній функції. Зв'язаними (...) є експресивна функція і функції експресивності, уяви, тропічності; ВН в цих функціях є найбільш виразними, насиченими поетонімами. Якби підсумувати п'ять попередніх, останню, текстову функцію, в якій ВН в костенькій поезії стають (...) ключовими словами, які організують текст» [43, с. 17].

Н. Мудрова зауважує: «Структурно-семантична і асоціативно конотативна специфіка власного імені дозволяють йому виконувати в художньому творі стилістичну, що характеризує і ряд інших функцій» [23, с. 27].

Дослідниця Н. Васильєва стверджує, що літературній (поетичній) ономастиці також властиві функції: «диференціююча, ідентифікації, створення і підтримання ілюзії реальності вигаданого світу оповідання, що характеризує, виділення і угруповання, перспективації, естетична, міфологічна, деконструктивна» [23, с. 133].

Велике значення онімів для художнього тексту належить функціонально-естетичній функції. Крім того, у деяких наукових працях підкреслюється специфіка літературної ономастики і визначаються ознаки ономастикону художнього тексту. Так, Ю. Карпенко виділяє наступні властивості власних назв у художньому тексті: «... літературну ономастику можна визначити як суб'єктивне відображення об'єктивного, як здійснювану письменником «гру» загальномовного ономастичними нормами»; ступінь суб'єктивності знижується за рахунок зв'язку літературного оніма з жанром, з образною системою всього твору, з художнім задумом, з художньою школою і стилем; літературні власні імена поєднують диференційну і стилістичну функції: «художня ономастика, перш за все, не розрізняє, а говорить» [30, с. 4].

У реальній антропонімії основною функцією власних назв є диференційна (номінативна, ідентифікаційна). Необхідно також розрізняти персонажів художнього твору, усі окремі предмети, які в ньому

позначаються, і, природно, в літературі власні назви зберігають свою розрізняльну функцію. Проте, така функція власних імен перестає бути основною в художній літературі, оскільки кількість персонажів та інших потенційних носіїв власних імен у творі обмежена, а на перший план виходить стилістична функція. Передусім художня ономастика не розрізняє, а говорить; що саме вона каже і як вона це говорить, ономастики розуміють по-різному, як різні грамоти тлумачать один і той же твір [23, с. 36].

Зважаючи на первинність стилістичної функції власних назв в художньому творі, затребуваним є саме стилістичний аспект дослідження, а саме виявлення стилістичних особливостей поетонімічних одиниць у художньому тексті. У процесі аналізу стилістичних особливостей звертається увага на різноманітність, асоціативність, концептуальність, символіку та етнокультурну значущість онімних одиниць, конотації, прямі зв'язки онімів з їх внутрішньою семантикою; як додаткові мовні ознаки описуються емоційно-експресивні особливості, лексико-семантичний потенціал пропріативів тощо. [23, с. 39].

Згідно з Ю. Карпенком, стилістична функція виявляється двояко – в інформаційно-стилістичному та емоційно-стилістичному аспектах. Інформація власної назви постає в логічному, понятійному вигляді. У найпростішому випадку власні назви вказують на національну належність, але інформація цим не вичерпується, маючи також соціальні, ідеологічні, характеризувальні та інші параметри. Виразниками інформаційно-стилістичного смислу зазвичай є етимологічне значення власної назви та варіативність іменування. Емоційний аспект стилістичної функції власних назв у художній літературі полягає в тому, що власна назва формує ставлення читача до зображуваного, викликаючи в нього певні почуття. Провідним засобом вираження цього аспекту стилістичної функції літературних власних назв слугує їхня фонетична форма, однак емоційно-

стилістичний різновид цієї функції виражається також і словотвірною формою власної назви, різними видами невідповідності (імені та прізвища, імені й образу). Інформація та емоція, змістовність власної назви та її естетика притаманні й загальнонародній ономастиці, однак у літературній вони мають вагомніше значення [30, С. 37–38].

Щодо розрізнення термінів варіант імені та форма імені, М. Торчинський зазначає, що термін варіант стосується видозміни однієї власної назви, тоді як терміносполука форма оніма використовується для характеристики словозміни [67, с. 248]. Варіантними, або аллонімами, вважаються скорочені імена, стягнення, здрібніло-пестливі форми власних назв. На основі функціональних особливостей пропонується розрізнення варіантів офіційних і побутових, літературних і діалектних, літературних і місцевих. На подібних критеріях ґрунтується виокремлення варіантів стилістичних, зумовлених жанром мовленнєвого твору, транскрипційних, тобто різних форм тієї самої запозиченої назви, утворених за допомогою різних способів, хронологічних, які залежать від часу їх фіксації і паралельних, не пов'язаних між собою, однак співвіднесених із одним об'єктом номінації, які за вживанням поділяються на одночасові та різночасові [66, С. 251–252]. Безпосередньо за структурними ознаками дослідник пропонує розмежовувати такі пропріальні варіанти: орфографічні, зумовлені різним написанням власних назв (зокрема разом, окремо або через дефіс, із великої чи малої букви окремих складників тощо), фонетичні, які залежать від вимови оніма (це може бути зміна наголосу, використання звуків, не властивих мові, включення до складу найменування діалектних звукосполучень тощо), фонологічні, які пов'язані зі зміною фонологічної структури назви (наприклад, під впливом народної етимології), лексичні, тобто різні найменування того самого денотата (онімна синонімія), морфологічні, які зумовлені зміною морфемної структури пропріатива (наприклад, зміна категорії роду або числа, словотвірних морфем і т. ін.) і

синтаксичні, зокрема трансформації назв-словосполучень і назв-фраз (наприклад, універбізація складеного найменування або ускладнення певної назви додатковими компонентами). Серед різносистемних аллонімів виокремлюються графічні, які передають найменування за допомогою інших систем письма. У багатьох назвах наявні комбіновані варіанти, коли об'єднуються дві або більше ознак [66, С. 253–254].

Викладаючи загальну теорію власної назви в художньому творі, В. Калінкін виокремлює чотири положення, в яких розкривається специфіка значення поетоніма:

1) поетонім завжди вирізняється якоюсь особливістю, що дає можливість або співвідносити його зміст із апелятивом, узятим за основу імені, або відчувати актуалізованість мовленнєвої, мовної, енциклопедичної інформації чи експлікованість ситуації називання іменем;

2) поетонім, що називає персонажа літературного твору, за своєю змістовністю та інформативністю відповідає прагненню автора зробити ім'я персонажа зб гармонійним із його сутністю;

3) поетонім, на відміну від реальних онімів, не схильний до інформативної та змістової редукованості, хоча й реалізує свої семантичні можливості в кожному конкретному вживанні частково;

4) поетонім ніколи не іменує реальний об'єкт; специфічність значення поетоніма виявляється у «фіктивності», тобто у відтворюваності авторською свідомістю навіть реальних предметів [27, с. 129].

Отже, функціональна сторона літературно-художніх онімів найкраще розроблена дослідниками і одночасно найбільш досліджена частина теоретичної спадщини науковців. Провідною функцією є номінативна, але поряд із характеристичною, інформаційно-дидактичною, інформаційно-стилістичною, емоційно-стилістичною, соціологічною функціями та ін. домінантну роль виконує текстоутворююча функція.

2. ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР У РОМАНІ «СОЛЯРІС» СТАНІСЛАВА ЛЕМА

Одним і найбільш поширених і завжди актуальних лінгвістичних досліджень є вивчення особливостей мови художнього твору. У центрі уваги таких наукових розвідок часто є саме онімна лексика, бо спостереження за стилістичним, функційним, семантичним наповненням мови окремого автора – це крок до створення цілісної картини засобів виразності мови для цілеспрямованого впливу на читача-реципієнта. Власні назви у контексті ідіостилю письменника завжди займають одну з чільних позицій, адже часто саме вони допомагають авторові передати свій задум, створити в уяві читача окремий світ літературно-художнього твору, передати талант і майстерне володіння словом. Всебічне й різнопланове вивчення пропріальної лексики у текстах художньої прози Станіслава Лема завжди актуальне, оскільки часто саме оніми у його творах виконують важливу роль для сприйняття і пізнання художніх образів, описуваних подій, характерів, персонажів, речей.

Система власних назв є важливим елементом у кожному художньому творі, оскільки реалізує та інтерпретує творчий задум автора. Антропоніми – це один із невід’ємних складників ономастикону художніх творів взагалі, оскільки вони передовсім ідентифікують об’єкти художніх образів, маючи як номінативну функцію, так і особливе стилістичне призначення, викликане чи уподобаннями автора, чи вимогами історичного або соціального тла твору тощо.

Досліджуючи ономастикон роману Станіслава Лема «Соляріс» ми можемо виділити основну групу серед вітонімів – антропоніми, які становлять найбільший пласт для досліджень ономастичного простору роману, оскільки ці власні назви іменують різноманітні об’єкти, несуть зміст й емоційне навантаження, мають практичне значення.

Власні імена, що використані у романі С. Лема «Соляріс», здебільшого вигадані автором. У представленому світі всі назви містять в собі додаткову інформацію, розкривають характер героя або вказують на те, яким має бути ставлення читача до героя роману, тобто гра закодованих слів. У науковій фантастиці власні назви можуть становити основне джерело знань про створення автором світ. Світ, який має слабкий зв'язок із дійсністю, а то й зовсім не має зв'язку, тому автор використовує анонімні імена.

У науково-фантастичній літературі власні назви, як правило, це плід творчого доробку автора, а їх етимологія може бути тісно пов'язана з особливостями певної мови, культури спільноти в даній країні. Важливе значення має також їх звучання і навіть граматичний рід, словозміна, етимологія.

Методом суцільної вибірки з тексту аналізованого твору ми виокремили антропоніми – власні імена персонажів, представлених у романі. Серед них – чоловічі імена *Андре, Гібарян, Дон, Кріс, Пелле, Ромео, Оттан, Арчибальд, Ерл* та інші, жіночі – *Афродита, Гері, Джульєтта*. В антропоніміці використовуються такі терміни як **масоніми** (від лат. *mās* – „чоловік” [ЛРС, 2000, с. 473]: в нашому випадку це: *Андре, Дон, Пелле, Ромео, Оттан, Арчибальд та Ерл*, **феміноніми** (від лат. *femina* – „жінка” [там само, с. 321]: *Джульєтта*, **мас-феміноніми** – подвійні імена (*Гері та Кріс*). Окремим видом антропонімів є прізвища. У романі натрапляємо на низку прізвищ реальних людей – діячів науки (*Гемоу-Шеплі, Ейнштейн, Кронеккер, Ле Шательє, Лобачевський, Ньютон, Ріман, Фауст*), техніки (*апарат роше, посудина Дьюара*), на яких спираються дослідження нового в космічних подорожах персонажів твору.

2.1. Власні імена персонажів роману С. Лема «Соляріс», їх етимологія і значення

Ю. Карпенко зазначає, що специфіка власних назв в художньому тексті підпорядковується таким чинникам:

«– вторинності літературної ономастики, її суб'єктивності, яка виникає як результат «гри» загальнономовними ономастичними нормами й ономастичної творчості письменника;

– причинній зумовленості літературних ВІ: вибір імені персонажа є відносно вільним і допускає заміну ВІ без шкоди для художніх особливостей твору;

– функціональній перебудові, адже провідною функцією літературних ВІ є стилістична із двома її різновидами: інформаційно-стилістичною та емоційно-стилістичною;

– наявності в художньому творі особливого різновиду власних назв – заголовка, який є основним компонентом і центром ономастичного простору твору» [28, с. 36].

Обираючи імена для своїх персонажів, Станіслав Лем, очевидно, не прагнув їх якимось чином зашифрувати чи підібрати специфічні фантастичні найменування, які, можливо, були б неповторними, єдиними, як це часто трапляється у текстах фантастичного чи фентезійного характеру. Проте антропонімікон часто несе своє смислове навантаження, і носії певного імені можуть передавати риси характеру, приписувані цим іменам.

Ми зробили спробу з'ясувати походження власних імен персонажів роману, схарактеризувавши їх і простеживши реалізацію характеристики імені в діях чи характерах персонажів.

Варто зазначити, що походження використаних у творі імен різноманітне: тут зафіксовано здебільшого англійське, німецьке, латинське і грецьке походження власних особових назв, майже кожна з яких несе в собі певне змістове навантаження.

Гері (Harey), так звали матеріалізований фантом із спогадів Кельвіна, боса темноволоса дев'ятнадцятирічна жінка в білій сукні з декольте та

гудзиками. Назва «Rheya» в перекладі Кілмартіна-Кокса, походить від давньогрецької *Ρέα* (Rhéa) «виносити» або «звільняти» [56]. В грецькій міфології так називали матір Зевса. У романі *Гері* постає як любляча жінка, що явилась у спогадах Кріса Кельвіна, або матриця, взятої з глибин його свідомості та втілена «розумним Океаном», зберігши людські риси: *«Навпроти ліжка, під напіввідслоненим вікном, хтось сидів на стільці, освітлений червоним сонцем. Це була Гері – в білому платті, боса, ноги закладені одна на одну, темне волосся зачесане назад, тонка тканина напнула на грудях; засмагли до ліктів руки лежали на колінах; вона пильно дивилася на мене з-під чорних вій»* [1, с. 56].

Головний персонаж роману має ім'я *Кріс* (Kris), так його називала Гері, діалог у романі між персонажами: *«– Тебе... хтось бачив? – Не знаю. Я просто прийшла. Хіба це так важливо, Крісе?»* [1, с. 58]; *«Гері ходила по кабіні, заглядала у всі закутки, визирнула в вікно; нарешті підійшла до мене. – Крісе, – мовила вона, – в мене таке відчуття, неначе щось сталося»* [1, с. 61]. Ім'я походить від англійського *Chris*, коротка форма ряду західноєвропейських імен: Християн, Христоф, Христофор, Христина та інших. Це ім'я можуть мати як чоловіки так і жінки, хоча популярніше серед чоловіків через розповсюдження жіночих імен Кріссі та Крісті [56]. Збірний образ головного героя роману, що поєднує в собі християнського великомученика та абсолютну величину. На самому початку роману головного персонажа називають за прізвищем *Кельвін* (Kelvin): *«– Ти готовий, Кельвін? – пролунало в навушниках. – Готовий, Моддард, – відповів я»* [1, с. 7]. Прізвище має кельтське / шотландсько-гельське походження, можливо, від *caol* «вузький» або *coille* «лісистий» + *abhainn* «річка». Прізвище походить від шотландського фізика ірландського походження Вільяма Томсона, лорда Кельвіна [56].

Доктор *Сарторіус* (Sartorius) – фізик, високий і худий, з вузькою головою, коротко стрижений, сивий, постає в кремовому трикотажному

комбінезоні, носить чорні окуляри: «... нарешті світла плита дверей ледь прочинилась, і **Сарторіус** протиснувся крізь щілину в коридор. Він стояв переді мною, заслоняючи собою двері, високий і такий худий, що здавалося, під кремовим трикотажним костюмом були самі шкіра і кістки. Шию його обвивала чорна хустина, а через плече був перекинтий складений удвоє, пропалений реактивами захисний лабораторний халат. Незвичайно вузьку голову він тримав трохи набік. Вигнуті темні окуляри затуляли майже пів-обличчя, тож я не міг розгледіти його очей. Нижня щелепа виступала вперед, тонкі губи, як і величезні, ніби обморожені вуха були синюваті» [1, с. 46]. В перекладі з німецької мови означає «кравецький м'яз», хоча саме слово споріднене з латинської мови *sartorius* [56]. Як відомо з біографічних досліджень, С. Лем в молодості хотів стати медиком і чудово знав анатомію, можливо, використовуючи таке порівняння намагався охарактеризувати героя. За сюжетом **Сарторіус** представлений як справжній педант, який не прогинається за жодних обставин: «– **А Сарторіус?**.. – запитав я, ховаючи книжку. – **Що Сарторіус?** У такій ситуації кожен поводить, як... може. Він намагається бути нормальним – для нього це означає бути офіційним. – Ну, знаєш! – І все ж таки це правда. Якось я вскочив з ним в одну халепу... Не вдаватимуся в подробиці, скажу лише, що на вісьмох у нас зосталося п'ятсот кілограмів кисню. Ми поволі збайдужіли до своїх щоденних справ, під кінець ходили всі бородаті, тільки він один голівся, чистив черевики – така вже в нього вдача» [1, с.79].

Снаут (Snaut) – походить від англійського *snaut*, що означає «сопло реактивного двигуна» через посередництво середньоанглійського *snowte*, *snoute*, від середньоголландського або середньонімецького *snute* (альтернативне написання *snuut*, *snuyt*), від празахідногерманського **snūt*, від прагерманського **snūtaz* [56]. Згідно з дослідженням П. Блумчинського [76], змінивши лише одну букву в оригінальному імені, отримаємо **Snout** «самець щура», саме тому герой роману має прізвисько **Щур** (Szczur). Автор описав

героя як худорлявого чоловіка, з кістлявим носом, виразними щоками, зморшками і скуйовдженим виглядом, що нагадував щура:

*«– Послухай... – несподівано озвався **Снаут**. – Поки що тільки я... – Він обернувся й нервово потер руки. – Тобі доведеться задовольнятися лише моїм товариством. Поки що. Можеш називати мене **Щуром**. Ти знаєш мене хіба з фотографії, але то байдуже, так мене називають усі. Тут я вже нічого не можу вдіяти. Якщо зважити на те, що мої батьки страшенно захоплювалися космосом, то **Щур** звучить навіть дуже по-земному...»* [1, с. 13].

Негритянка (Murzynka) – одна із самих мовчазних і безіменних героїнь, що описується загальним характерним словом. На станції «Солярис» у кожного героя є свій «партнер» – фігура з найвіддаленіших куточків розуму, витягнута з підсвідомості Гібаряна і втілена завдяки властивостям планети: *«... Це були пальці босих ніг, які я бачив з боку подошви; випуклі подушечки великих пальців були ледь розсунуті. Під зім'ятим краєм савана розпласталася **негритянка**. [...] І тут сталося щось неймовірне: тіло, яке лежало на двадцятиградусному морозі, поворухнулося. **Негритянка** підгорнула ногу, як це робить собака, коли її взяти під час сну за лапу. «Вона тут замерзне», – подумав я. Але її тіло було спокійне, й не дуже холодне, я ще відчував у кінчиках пальців м'який дотик»* [1, с.51]. Назва жіночого роду, що утворена від суфікса -ка, походить від латинського *Maurus* «житель північної Африки» або *Aethiops* споріднене з грецької *Aitiops* «темнолиций» [56].

2.2. Імена вигаданих персонажів у контексті роману

М. Торчинський на основі аналізу класифікацій функцій поетонімів багатьох українських і закордонних дослідників виділяє номінативно-диференційну (поетоніми характеризуються відсутністю додаткових

конотацій і функціонують у художньому мовленні, щоб одночасно називати денотатів і диференціювати їх від інших одно- чи різнотипних об'єктів номінації), характеристичну (поетоніми мають соціальну, національно-регіональну, часову або іншу інформаційно-оцінну значущість), ідеологічну (поетоніми дають енциклопедичну характеристику та ідеологічну оцінку денотата, причому часто це відбувається на рівні символізму), емотивну (поетоніми співвідносяться з реальними прототипами), емоційно-експресивну (поетоніми викликають певну емоційно-експресивну оцінку зображуваного), естетичну (поетоніми як мірило прекрасного) та ідіостилістичну (поетоніми мають різнопланові стилістично-виражальні можливості, які значною мірою залежать від індивідуальності митця) функції [67, с. 25].

У романі натрапляємо на чималу кількість власних імен, які не мають прихованого смислового навантаження. Серед них є і просто випадково створені автором персонажі, і з певною метою використано імена реальних осіб, про яких можна знайти відомості в різних галузях наук: *Авалов, Андре Бертон, Арренід, Арчибальд, Бергман, Гібарян, Гізе, Голден, Гравінський, Граттенстром, Дю-Хаар, Ейгел, Еонідес, Ерл Еннессон, Кавакадзе, Кайоллі, Кайят, Ле-Грей, Маженон, Меньє, Метт-Ірвінг, Мунціус, Нг'ялі, Осипович, Оттенишельд, Оттон Равінцер, Панмаллер, Пелле Вілліс, Пророх, Рейнольдс, Севада, Сіон, Століва, Такат, Тімоліс, Трайє, Фаеланг, Фермон, Фрезер, Фрейгауз, Хо Ен Мін, Х'юз, Цанкен, Шенаган, Штробль, Юйвенс.*

Антропоніми наочно демонструють безліч вигаданих автором імен створених за подобою справжніх, щоб надати роману відчуття реальності того, що відбувається. С. Лем майстерно перемішує існуючі наукові теорії та їх вигадані аналоги, досягаючи ефекту наукового тексту.

Авалов (*Avalow*) – прізвище змінено, ймовірно назва походить від міфічного острова англ. Avalon, лат. Insula Avallonis [56]. У романі – це один

із представлених теоретиків: «Є, однак, й інші гіпотези, інші теорії нейтринного поля. За Кайятом, Аваловим, за Сіоною, спектр випромінювання значно ширший, а максимум припадає на жорстке гамма-випромінювання» [1, с. 131].

Андре Бертон (Andre Berton) – чоловіче ім'я французького походження *André* (при перекладі зберігся наголос на останньому складі, який зберігається у французькій мові та є сталим) [56]. У романі згадується як запасний пілот на кораблі Шенагана: «... червоним олівцем було обведено прізвище, яке нічого мені не промовляло: **Андре Бертон**. У книзі воно зустрічалося на двох різних сторінках. Прочитавши згадку про нього на першій, я довідався, що **Бертон** був запасним пілотом на кораблі Шенагана» [1, с. 42].

Арчибальд (Archibald): «Я ще не закінчив. Окремо до протоколу занесено *votum separatum* доктора фізики **Арчібальда Мессенджера**, який заявив: те, про що розповів Бертон, могло, на його думку, відбутися насправді й потребує ретельного дослідження» [1, с. 89]. Чоловіче ім'я походить від давньоанглійської *Arcebald*, *Arcenbald* або *Ercenbald*, від давньофранцузької *Archaunbault*, від празахідногерманської **Erknabalþ*, від **erkn* («чистий, святий, справжній, дорогоцінний») + **balþ* («сильний, сміливий») [56].

Бергман (Bergmann) – німецьке *berg* «гора, пагорб» + *man* «людина» або шведське прізвище. В обох мовах це означає «гірська людина», а німецькою – «шахтар» [58]. Один із дослідників: «я опирався на новаторські дослідження **Бергмана** та Рейнольдса, яким удалося з мозаїки процесів кори людського мозку виділити й «відфільтрувати» компоненти, що супроводжують найсильніші емоції – відчай, тугу, радість» [1, с. 175].

Доктор **Гібарян** (Gibarian) – форма назви походить від старосаксонської *gi-* + *beran* «виводити; виробляти» [56]. У романі персонаж був одним із дослідників Соляріс, Кріс Кельвін знаходить його мертвим на станції: «На

підвищенні з алюмінієвих ґраток лежав якийсь великий, довгастий, укритий сірою тканиною предмет. Я підняв край полотна й побачив застигле обличчя Гібаряна» [1, С. 50-51].

Гізе (Giese) – прізвище німецького походження. Був автором багатьох монографій представлених у романі [56]. Автор одного із томів «Міжпланетний кухар», книга, яку знайшла Гері: *«Це була одна з тих небагатьох книжок, які залишилися тут від першої експедиції й колись належали мало не самому Гізе – «Міжпланетний кухар»... Бачачи, з якою увагою Гері вивчає кулінарні рецепти, пристосовані до суворих умов космонавтики» [1, с. 122].*

Голден (Holden) – прізвище походить від староанглійського *healdan*, від празахідногерманського **haldan*, від прагерманського **haldaną* «спостерігати, доглядати» [56]. Це прізвище одного із науковців, що згаданий у романі: *«Запал, з яким спростовувались їхні твердження, підготував основу для тверезих, аналітично обґрунтованих, базованих на ретельній фактографії досліджень групи Голдена, Еонідеса, Століви; це був час стрімкого розбухання й розростання архівів, картотек мікрофільмів, час спорядження численних експедицій, оснащених найрізноманітнішою технікою, самофіксуючими реєстраторами, оптиметрами, зондами – всім, що тільки могла дати Земля» [1, с. 167].*

Гравінський (Gravinsky) – словозміна форма від слова *Grabiński* польського походження, натомість етимологія цього слова походить від давньовісхонімецького *graban*, що означає «копати». Назва спочатку використовувалося для позначення «копач могил або ровів» [58]. Це реальна постать, автор одного із посібників соляристичних гіпотез для студентів: *«У передмові до тому Гравінський поділив відомі йому шістдесят років соляристики на періоди...» [1, с. 166].*

Натрапляємо на прізвище **Граттенстром** (Grattenstrom): *«... в гіпотезах єдиного космічного поля сліди плоти, все те, що є похідним від*

наших органів чуття, будови нашого організму, обмеженості й убогства тваринної фізіології, **Граттенстром** зробив остаточний висновок: ні про який «контакт» людини з нелюдиноподібною, агумаїдальною цивілізацією не може бути й ніколи не буде навіть мови» [1, с. 171]. Назва утворена від двох слів зі словозмінною. Gratten походить від англійського Gratton > grēat «великий» + tūn «огороження, поселення» [58]. «Strom» успадковане від чеського strom «дерево; щогла», від праслов'янського *stromъ, від *strъmъ, ймовірно, від праіндоєвропейського *ter- , *ster- у значенні «твердий» [56]. Цей онім не несе нікого стилістичного навантаження і не є натяком на реальну відому особу.

Дю-Хаар (du Haart): «Треба було мати неабияку сміливість, аби першому, – як це зробив **Дю-Хаар**, – визнати, що Океан наділений свідомістю» [1, с. 171]. Назва походить від давньоверхньонімецького *hart*, від празахідногерманського **hard(ī)*, від прагерманського **harduz*, від протоіндоєвропейського *kortús* «сильний; потужний». Споріднене з нижньонімецьким *hard*, *hart*, голландським *hard*, англійським *hard*, датським *hård* [56]. У романі представлений філософом, але ми не знайшли офіційного підтвердження того, що насправді існував філософ з таким іменем.

Ейгел (Eugl) – походить від давньогрецького *εὖ-/eu-*, «добре» + *γλήνη* *glénē* «око» [54]. Один із авторів наукових теоретичних досліджень у романі, проте невідомо, чи це реальна особа, чи авторський вимисел: «... монографії **Х'юза й Ейгеля** «Історія планети Соляріс» і почав гортати його, поклавши на коліна товстий, цупкий корінець» [1, с. 20].

Еонідес (Eonides) [там само, 1, с. 167] – ім'я можливо походить від форми імені Леонід, що споріднене з грецької Λεωνίδᾱς (Leōnídās) [56].

Ерл Еннессон (Erle Ennesson) – ім'я запозичене з англійської мови Earl, що означає «дворянин» [56]. Прізвище набуло словозміни від слова Tennesson, англійського походження Tennyson (ім'я Tenny + -son «син») [71]. У романі один із теоретиків: «замість спокійного викладу Мунціуса з'явилася

дошкульна іронія **Ерла Еннессона** і якась звulгаризована, споживацька соляристика, або краще сказати «утилітаристика» Фаеланги» [1, с. 174]. Очевидно, це теж автором вигаданий персонаж, якому приписується наукова діяльність з вивчення соляристики.

Кавакадзе (Kawakadze) – словозміна форма слова від Cavekadze, етимологічно частина прізвища cave- запозичено з латинської cava «порожнина» + ka- + -dze грузинської приставки у значенні «пізно» [56]. Вигаданий теоретик у фантастичному романі, як і всі поруч з ним згадані імена. Пошуки реальних вчених з такими іменами не дали результатів: «... добре відомих класичних досліджень біоелектроніків Євразії: Хо Ен Міна, Нг'ялі та **Кавакадзе**. Вони довели, що є певна подібність між електричними імпульсами в людському мозку і певними розрядами енергії, які відбуваються в плазмі Океану й передують виникненню таких її утворень, як поліморфи (в зародкових стадіях) та близнюки-соляриди» [1, с. 175].

Кайоллі (Cajolli): «– Бачиш, справа в тому, що Сарторіус належить до школи Фрезера і **Кайоллі**. Згідно з їхньою теорією, вся енергія зв'язку в момент розпаду вивільнюється у вигляді світлового випромінювання» [1, с. 131]. Прізвище запозичене з французької cajoler, ймовірно, суміш середньофранцузького cageoler «балаканина» від gajole, діалектного зменшуваного від geai «сойка» + старофранцузького gaioler «заманювати в клітку» [56].

Кайят (Cayatt) [там само, 1, с. 131].– етимології цього слова невідома, історично склалося так, що прізвища розвивалися як спосіб сортування людей на групи – за професією, місцем походження, приналежністю до клану, заступництвом, батьківством, усиновленням і навіть фізичними характеристиками (наприклад, рудим волоссям). Ймовірно назва походить від ірландської Cayatte означає «рудий» [58].

Ле-Грей (le Greuill) – словозміна форма від слова Greul німецького походження, етимологічно походить від середньовісньонімецького слова

Griol, що означає «людина з Greuil або Gravel», місцева назва двох сіл у Західній Німеччині, Graven і Greuel [52]. Один із теоретиків у романі: *«Відтак настав третій період, період розпаду монолітної досі думки вчених і появи багатьох шкіл, які змагалися й завзято боролися між собою. Це була доба діяльності Панмаллера, Штробля, Фрейгауза, Ле-Грея, Осиповича»* [1, с. 167].

Маженон (Magenon): *«... вже через три роки Маженон висловив припущення, що «драглиста машина» – не що інше, як щось живе від природи, але Гравінський період біологічних гіпотез датував тільки через дев'ять років...»* [1, с. 166]. Ймовірно назва походить від німецького mago, що утворилось від празахідногерманського *magō «шлунок» [56].

Меньє (Meunier) – успадковане від французького meunier, від давньофранцузького meunier, meulnier, munoiere, від пізньолатинського molīnārius, від molīnum у значені «млин», від латинського molō «молоти» [56]. Один із представників школи, що займалася дослідженням космосу: *«Невдача, якої зазнала спроба зберегти життя – чи хоча б тимчасову вегетацію в стані гіпотермії – меншої чи більшої частини потвори поза її планетарним організмом, породила теорію, розроблену школою Меньє та Пророха: треба розгадати, по суті, лише одну-єдину таємницю, а коли ключ до неї буде підібрано, все враз стане ясним...»* [1, с. 170].

Метт-Ірвінг (Mett-Irving) – ім'я Mett походить від німецького Mett – «свинячий фарш без сала», або від старосаксонського meti – «закуска»; вихідне шотландське прізвище Ірвін, походить від однойменної річки Ірвін у графстві Дамфрісшир. Відповідно до Ф. Грума, Ірвайн походить від гельського iag-an, що означає «річка, що тече на захід». Ірвінг також використовується як чоловіче ім'я [56]. Засновник фонду (у романі не вказується якого саме): *«Років за два до того, як я, випускник Інституту, почав працювати в лабораторії Гібаряна, було засновано фонд Метта-*

Ірвінга, призначений для заохочення тих, хто знайде спосіб використати для потреб людини енергію океанічного глею» [1, с. 170].

Мунциус (Muntius) – словозміна форма від «nuntius» латинського походження *pontius*, *pountius*, *nuncius*, етимологічно походить від протоіндоевропейського **new-* «кивати», те саме джерело, що й латинське **nuō*, давньогрецьке νεύω (νεύω) «манити, кивати» і давньоірландське *noīd* «давати знати» [56]. Персонаж, вигаданий С. Лемом як автор підручника «Вступ до соляристики»: *«І ще один невеликий том у шкіряній оправі загубився серед випусків «Альманаху». Якусь мить я роздивлявся корінець, потемнілий від дотику людських пальців, а тоді розгорнув стару книжку. Це був «Вступ до соляристики» Мунциуса»* [1, с. 173].

Нг'ялі (Ngyali) [там само, 1, с. 175] – словозміна форма слова від угорського *angyali*, в перекладі «ангел» [56]. Виходячи зі змісту роману, можемо зазначити, що це просто випадкове ім'я.

Осипович (Osipowicz) [там само, 1, с. 167] – прізвище походить від польського *Osip* (> *Osipow* > *Osipowicz*), етимологічно походить від східнослов'янського імені *Józef* «Йосип» [77]. Знов-таки нічого й нікого особливого за цим іменем не заховано.

Оттениельд (Ottenskjold) – прізвище, що походить від німецької *Otto*, коротка форма складених імен, що починаються з празахідногерманського **aud*, від прагерманського **audaz* «багатство», можливо споріднене з англійської *Edgar*, *Edmund*, *Edward*, *Edith* тощо). Натомість другачастина прізвища походить від давньодатського *skiold*, від давньоскандинавського *skjōldr*, від прагерманського **skelduz* «щит», спорідненого з норвезьким *skjold*, шведським *sköld*, англійським *shield* [56]. У романі, це один із дослідників, що проводив попередню розвідку планети. У романі був один із експедиторів: *«Через чотири роки після цього відкриття Соляріс облетіла експедиція Оттениельда, який вивчав його з борту «Лаокоона» та двох допоміжних космічних кораблів»* [1, с. 21].

Оттон Равінцер (Otton Ravintzer) – прийнята в історіографії передача німецького імені *Otto* [56]. У романі «Соляріс» це магістр філософії, який, як видно з контексту, нікому не відомий, і навіть автор називає його ‘якимось’, що вказує на випадковість імені: *«Я сів біля вікна і вийняв книжку, яку мені дав Снаут. Було ще досить видно, вся кабіна палала багрянцем, і сторінки книжки теж порожевіли. Це були укладені якимсь Оттоном Равінцером, магістром філософії, статті й праці, відверто кажучи, сумнівної вартості»* [1, с. 81].

Панмаллер (Panmaller) [там само, 1, с. 167] – словозміна форма від слова Pfanmoller, прізвище має німецьке походження, корінь назви Pfan означає «каструлю» або «горщик». Таким чином, прізвище Pfanmoller дослівно перекладається як «виробник сковорідок», що, швидше за все, було початковою професією першої людини, яка носила цю назву [52].

Пелле Вілліс (Pelle Villis) – чоловіче ім’я шведського походження, від латинського *pelvis* «таз», від давньолатинського *peluis* «таз», від праїндоевропейського *pel- «ємність» [56]. *Villis* від латинського походження *villus*, що значить «пучок волосся, шерсть, руно» [4]. Згаданий персонаж не має особливого значення в романі: *«Я теж не був з ним до того знайомий і не знав, що головуючи на зборах Інституту, він мав неприємну звичку страшенно затягувати засідання. Власне кажучи, його звали Пелле Вілліс – звідси й скорочене прізвище, яке до повернення Пелвіса теж нікому не було відоме»* [1, с. 65].

Пророх (Progoch) [там само, 1, с. 170] – якщо прочитати назву згідно з правилами англійської вимови, ми отримаємо звучання, схоже на польське слово *progok*, що в поєднанні з оцінкою його теорії набуває комічного характеру. Саме походження слова від середньоанглійського *prophete* «пророк», від англо-нормандського *prophete*, від латинського *prophēta*, від давньогрецького *προφήτης* (*prophētēs*) «той, хто говорить від імені бога», від *πρό* (*pró*) «перед» + *φημί* (*phēmi*) «я кажу» [56].

Рейнольдс (Reynolds) [там само, 1, с. 175] – прізвище в англійській мові, що означає «син Рейнольда», ім'я батька «Reynold» або «Reginald». Було німецьким іменем, що складається з *raginą + *walda, що означає «могутній правитель». Додавання «s» до імені батька робить Рейнольдса простим родовим відмінком по батькові [56].

Севада (Sevada) – словозміна форма від слова *sevada* запозиченого з португальської мови, етимологічно споріднене з латинської *Hordeum vulgare*, що в перекладі означає «ячмінь» [56]. Один із соляристів: «**Севада** – останній з великих соляристів – загинув за випадкових обставин: у районі південного полюса планети, припустившись такої безглуздої помилки, якої не припустився б навіть новачок» [1, с. 168].

Сіона (Sion) – слово похідне від пагорба південно-західної частини Єрусалима «Сіон» івр. שִׁיּוֹן [56]. Вигаданий персонаж, представлений як один із теоретиків якого наслідував Кельвін: «*Сарторіус вірить у Фрезера, а я розраховував за Сіоною. Він скаже, що я не фізик, і Сіона теж*» [1, с. 132].

Століва (Stoliwa) [там само, 1, с. 167] – прізвище польського походження, що є терміном гірського масиву, або гора з усіченою, плоскою вершиною [56]. Невідомо, з якою метою С. Лем використав саме цей онім.

Теоретик **Такат** (Takat) – вигаданий письменником, як і велика кількість інших персонажів, так само довільно вибрано йому ім'я: «*Проте поряд з безкомпромісним, чітким аналізом Мунціуса праці всіх його духовних учнів здаються другорядними, якщо не просто популяризаторськими, за винятком хіба що праць Еннессона та ще, може, Такати*» [1, с. 174]. Прізвище запозичене з османської турецької طاقت (takat) «сила», з перської طاقت (tâqat) «витривалість», з арабської طَاقَة (ṭāqa) «енергія» [56].

Тімоліс (Timolis) – латинське *thymum* «чебрець» [64]. Один із радників досліджень. Один із представників ради станції: «*Рада, до якої входили Шеннаган, Тімоліс і Трайє, поставилися до його пропозиції негативно, і справа на цьому скінчилася*» [1, с. 90].

Трайє (Trahier) [там само, 1, с. 90] – походить від латинського *trahere* «тягти, тягнути», або з праїндоевропейського **tragh-* «тягти, тягнути» [56]. Один із радників досліджень.

Фаеланг (Phaelang) [там само, 1, с. 174].– словозміна форма слова від англійського *Phalangeal; phalangic*, етимологічно запозиченого з латинської *phalangem* «фаланга» [76].

Фермон (Fermont) – словозміна форма від *Fremont*, ім'я походить від давньогерманських елементів *fara*, що означає «подорож», і *tund* «захист» [16]. У романі представлений як один із теоретиків: «Найпростішою, певна річ, була думка, що перед нами не що інше, як «математична машина» живого Океану, створена у відповідних масштабах модель розрахунків, потрібних йому для якоїсь невідомої нам мети. Але цю гіпотезу Фермона нині вже ніхто не підтримує» [1, с. 120].

Фрезер (Frazer) [там само, 1, с. 131] – прізвище походить від французького *fraser(e), fresere* «полунична рослина». *Fresel* і *Frisel* від англо-нормандської французької *fresel* «полуниця», раніше була форма прізвища *Fraser*, сучасною гельською формою якого є *Friseal* [58]. Прізвище **Фрезер** (**Фрейзер** у деяких варіантах написання) відоме в світовій літературознавчій науці (автор базової 12-томної праці "Золота гілка" – порівняльного дослідження міфології і релігії), проте зовсім ніякого відношення до саме цього вченого персонаж роману «Соляріс» не має.

Фрейгауз (Freyhouss) [там само, 1, с. 167] – назва утворена від двох слів, імені Frey скандинавське походження у значенні «володар, піднесений» та французького *house*, від давньофранцузького *hulce*, від франкського **hulftijā*, ймовірно пов'язане з дієсловом **hulljan* «покривати» [56].

Хо Ен Мін (Cho-En-Min) [там само, 1, с. 175] – прізвище корейського походження: Cho (초) «свічка» – En (немає значення) – Min (민) «демократія» [56]. Один з начебто вчених-біоелектроніків Євразії, на теорію яких спирається головний герой роману, прагнучи зрозуміти таємницю

фантастичних перетворень Океану. Чомусь асоціативно нагадує ім'я *Хо Ши Мін* – так звали в'єтнамського президента. Але ніяких натяків на реальну постать у романі не прочитуємо.

Х'юз (Hughes) [там само, 1, с. 20].– від старофранцузького *Huges*, називного відмінка однини від *Hugon*, від франкського імені **hugi* «серце, розум», від прагерманського **hugiz* «думка, розуміння» [56]. Один із авторів наукових досліджень у романі.

Цанкен (Tsanken) – змінена форма слова з додаванням приголосного *t*, походить від німецького *sinken* «тонути, занурювати», від давньверхньонімецького *sinkan*, від празахідногерманського **sinkwan* [56]. У романі він був заступником начальника резервної групи Гізе: «*Цанкен, колишній заступник начальника резервної групи Гізе, який уцілів, заблукавши над Океаном через помилку передавального апарата, що хибно позначив координати місця досліджень симетриади, і прибув туди буквально через кілька хвилин після вибуху (підлітаючи, він іще побачив чорний гриб), пригрозив, що в разі такої ухвали підірве Станцію разом з собою й вісімнадцятьма людьми, які залишилися на ній*» [1, С. 125-126].

Шенаган (Shannahan) [там само, 1, с. 90] – прізвище ірландського слова *sean*, що означає «давній» або «старий» [16]. Один із радників досліджень.

Штробль (Strobl) [там само, 1, с. 122] – прізвище *Штробль* походить від німецького *strub*, еквівалентного латинського *strobilus*, що означає «недоглянутий». Таким чином, це, ймовірно, спочатку було прізвисько для когось, хто виглядав зі скуйовдженим волоссям [52].

Юйвенс (Uyvens) – спрощена форма від похідного французького слова *univers* «всесвіт», яке, у свою чергу, походить від латинського слова *universus*, що означає «об'єднаний в одне ціле» [56]. Один із соляристів у романі: «Певна річ, відразу з'явився інший солярист – Юйвенс, який визнав саме цю, останню фазу «дегенерацією» – виродженням, відмиранням, а все

розмаїття створюваних форм – цілком очевидним проявом визволення відбрунькованих утворень з-під «матеріальної» влади» [1, с. 115].

Як бачимо, етимологія імен і прізвищ персонажів, виписаних С. Лемом у романі, досить далека від того, щоб визначати характер дійових осіб чи стиль поведінки. Варто зауважити тільки, що практично всі ці власні імена мають дуже широку географію: тут ознаки німецьких коренів, французьких, грузинських, латинських, скандинавських, польських, корейських тощо. Очевидно, вибираючи імена вигаданим науковцям, письменник прагнув довести поширеність і всеохопність досліджень у галузі соляристики.

2.3. Імена реальних постатей у романі С. Лема «Соляріс»

Поряд з персонажами, яких автор називає за власним вибором, даючи їм випадкові чи символічно значущі імена, ми спостерігаємо, що твір наповнений іменами реальних всесвітньо відомих осіб – вчених, філософів, астронавтів, які зробили чималий внесок у розвиток науки про планету, що називається *соляристикою*. Відповідно до концепції загальної культури та глобального співтовариства, що відслідковується в тексті, дослідники піддають сумніву свої теорії, але мають можливість вільного обміну думками, в цій групі (судячи зі звучання імен) представники багатьох національностей. Семантична домінанта цих антропонімів – посилення інтернаціонального характеру світу науки шляхом збереження національних рис.

У світі, представленому в «Солярісі», можна знайти посилання на європейську культуру. Це видно, наприклад, коли герої в своїх розмовах посилаються на персонажів з літератури та історії. Автор використав імена існуючих теоретиків, науковців чи імена відомих персонажів інших творів, таких як: *Афродита, Гемоу-Шеплі, Джульєтта, Дон Кіхот, Ейнштейн,*

Кронеккер, Ле Шательє, Лобачевський, Лютер, Ньютон, Платон, Ріман, Ромео, Роше, Фауст.

Ім'я давньогрецької богині **Афродіти** (Afrodyta) появляється в тексті один раз в архаїчній формі *Aphrodite*: «– *Що все це означало? Хто була ця потворна Афродіта? Звідки вона тут узялась? Я ступив один, тільки один крок до Гібарянової кабінки й завмер*» [1, с. 34]. Гесіод виводить Афродіту від грецького *aphrós* (ἄφρός) «морська піна», друга частина імені тлумачиться як *-odítē «мандрівниця» або *-dítē «світла» [56]. Але у «Солярісі» **Афродіта** має характеристику '**потворна**'. Тобто, так названо особу, чия зовнішність видалася Кельвінові непривабливою.

Доктрина алгоритму для пошуку розв'язання проблеми стабільного збігу, що названий на честь **Гемю-Шеплі** (Gamowa-Shapleya): «... *теорія Гемю-Шеплі про неможливість виникнення життя на планетах подвійних зірок вважалася аксіомою*» [1, с. 20]. Прізвище походить від середньоанглійського *scharply, schappely* «гарний, гарний, привабливий», можливо, від давньоанглійського *gesceaplic «відповідно до дизайну, належний, придатний» (запропоновано давньоанглійським gesceaplice правильно, підходить, добре», еквівалентний shape + -ly [56].

Дослідники Соляріса і Океану спираються на закон реального французького фізика та хіміка **Ле Шательє** (Le Chateliera): «*Океан не має нічого спільного з живим організмом, що це навіть не «поза» – чи «добіологічне» утворення, а всього-на-всього геологічна формація, хоч і незвичайна, бо здатна тільки стабілізувати орбіту Соляріса, змінюючи сили тяжіння; при цьому посилюється на закон Ле Шательє*» [1, с. 23]. Назва прізвища походить від латинського *castellare, castellus* «замок» [22].

Персонаж **Дон Кіхот** (Donkiszot) – чоловіче ім'я англійського походження (повна назва Donald) [56]. У романі описує обличчя Сарторіуса: «*Худе Сарторіусове обличчя, все покарбоване вертикальними зморшками, – такий з вигляду, певне, був Дон Кіхот, – нічого не відбивало*» [1, с. 47].

Теорія *Ейнштейна* (Einsteina) – один із найвизначніших фізиків та науковців ХХ століття Прізвище є похідним від німецької *einsteinen* «обгородити або оточити каменем» [56]. У романі розглядається, як одна із теорій утворення океану: «... *Океан у певному розумінні не тільки знав теорію Ейнштейна-Бові, але й міг використовувати її висновки (чого не можна сказати про нас)*» [1, С. 23-24].

Ньютон (Newton) – найвідомішим носієм цього імені був Ісаак Ньютон, і зазвичай саме його мають на увазі, коли згадують «*Ньютон*» без застережень: «... *у ракеті людина може лопнути, як бульбашка, або задубнути, або спектися, або так швидко зійти кров'ю, що навіть і зойкнути не встигне, а потім тільки її кісточки стукотітимуть об метал, обертаючись на ньютонівських орбітах з поправкою*» [1, с. 185]. Ньютон – топонімічне прізвище, що походить від загальної топонімі «Нове місто» [56].

Математик і фізик *Микола Лобачевський* (Łobaczewski) творець неевклідової геометрії і *Бернхард Ріман* (Riemann) – розглянув формалізацію поняття інтеграла і ввів своє визначення «інтеграл Рімана» [56]. У романі згадуються у наукових розвідках: «*Як відомо, кожне рівняння можна виразити мовою вищої геометрії, побудувати еквівалентне йому геометричне тіло. В такому розумінні симетриада – родичка конусів Лобачевського і від'ємної кривини Рімана, але через свою неймовірну складність родичка дуже далека*» [1, с. 120].

Німецький математик *Леопольд Кронекер* – ім'я походить з німецької [56]. У романі згадується просторір *Кронеккера* (Kroneckera): «... *що з того, що в глибині одного з її нефів, який є лише збільшеним у десять разів простором Кронеккера, ми – наче мурахи, завмерлі в живому склепінні, що бачимо перед собою велетенські площини, які стрімко здіймаються вгору й тьмяно виблискують у світлі наших ракет, спостерігаємо їхній взаємозв'язок, плавність ліній та бездоганну досконалість форм*» [1, С. 121–122].

Апарат *Роше* (Roche'a) – успадковане від давньофранцузької *roche* «скеля», від ранньосередньовічної латинської *rossa*, невизначеного походження [56]. У романі представлений як один з видів дестабілізаторів: «– Як? – прошепотів я. – Як? – Потім, Кельвін. Заспокойся. – Я вже заспокоївся. Кажу! Як? – Анігіляція. – Що? Але ж апарат?! – Мене аж підкинуло. – Апарат *Роше* не годився. Сарторіус змонтував інший, спеціальний дестабілізатор. Маленький. Радіус дії – всього кілька метрів» [1, с. 191].

Посудина шотландського фізика *Дьюара* (Dewara) – названий на честь Джеймса Дьюара, якому приписують його винахід: «*Блискучі скалки посудини Дьюара, які лежали на підлозі під величезними резервуарами з рідким киснем, ураз нагадали мені про нічну пригоду*» [1, с. 150]. Прізвище шотландського походження [56].

Філософська трагедія письменника Йоганна Вольфганга Гете «*Фауст*» (Faust) – назва походить від середньовісньонімецького *fūst, vūst, voust*, від давньоверхньонімецького *fūst*, від західногерманського **funsti-*, протогерманського **funstiz*, можливо, остаточно походить від протоіндоевропейського **ṛénkʷe* «п'ять». Споріднене з голландським *vuist*, нижньонімецьким *Fust*, староанглійським *fūst* (англійським *fist*) [21]. В романі так було названо Сарторіуса в переносному значенні: «*Там творить Сарторіус, наш Фауст au rebours, шукає засіб бід безсмертя*» [1, с. 184].

Герої п'єси Шекспіра *Ромео* (Romeo) і *Джюльєтта* (Juliet) – чоловіче ім'я походить з латинської мови *Rome* «людина, що йде в Рим». Жіноче ім'я *Джюльєтта* має латинське, французьке та англійське походження, що означає «юна» та «дитина Юпітера». Ймовірно, Джюльєтта походить від латинського слова *iuvenis*, грецького *ioulos* або *Jovis*, іншої форми Юпітера, що означає «небесний батько» [16]. В романі опис почуттів Кельвіна до Гері, що прирівнюються до *Ромео і Джюльєтти*: «*Він водночас і гидує тим, чого так жадає, і мало не божеволіє, щоб заволодіти ним, ладен заради нього*

віддати життя, піднісишся, може, до почуттів Ромео до Джульєтти... Таке трапляється. Але ти, мабуть, розумієш, що бувають і такі обставини... такі ситуації... які ніхто не відважиться реалізувати поза своєю уявою... в якусь мить запаморочення, знесилення, безумства – називай це як хочеш. І тоді слово стає ділом. От і все» [1, с. 75].

З проаналізованих контекстів бачимо, що онімний простір роману рясніє не лише випадковими вигаданими іменами персонажів, а й містить чимало імен реальних персонажів – здебільшого вчених зі світовим значенням, що ще більше підкреслює значущість досліджень фантастичних об'єктів – Соляриса, Океану. Крім того, натрапляємо на імена літературних персонажів чи міфологічних героїв. Ці оніми мають функційне призначення: схарактеризувати персонажів у якихось певних ситуаціях чи окреслити якісь їхні окремі риси.

2.4. Структурні особливості антропонімної номінації роману

Структуру антропонімії роману складають: особові імена, вокативи, прізвища, прізвиська. Антропонімні номінації можна поділити на однослівні, двослівні та трислівні. В однослівних номінаціях виділяють чоловічі та жіночі імена, які можуть бути у скороченій, повній чи пестливій формах, сюди ж відносять прізвища, прізвиська та вокативи. У межах двослівної номінації виділяють такі комбінації: «ім'я + прізвище» або «прізвище + ім'я», «ім'я + прізвисько», «ім'я + по батькові». Трислівна номінація – це «особове ім'я + ім'я + прізвище» [66, с. 224].

І Однослівні номінації переважають у тексті роману солярис. Тут ми натрапили на такі чоловічі імена, які виписані у повній формі: *Андре* [1, с. 42], *Арчибальт* [1, с. 89], *Гемоу* [1, с. 20], *Гібарян* [1, с. 30, 33], *Дон* [1, с. 47], *Ейгел* [1, с. 20], *Ерл* [1, с. 174], *Йоганн* [1, с. 184], *Кріс* [1, с. 60], *Лютер* [1, с. 71], *Невтон* [1, с. 116], *Метт* [1, с. 170], *Оттон* [1, с. 81],

Пелле [1, с. 65], *Платон* [1, с. 185], *Ромео* [1, с. 75], *Сарторіус* [1, с. 75], *Снау́т* [1, с. 80], *Тімоліс* [1, с. 90], *Х'юз* [1, с. 20]

Серед однослівних конструкцій чимало прізвищ персонажів: *Авалов* [1, с. 131], *Арренід* [1, с. 178], *Бергман* [1, с. 175], *Бертон* [1, с. 44], *Вілліс* [1, с. 65], *Вольфганг* [1, с. 184], *Гете* [1, с. 185], *Гізе* [1, с. 27], *Голден* [1, с. 167], *Гравінський* [1, с. 168], *Граттенстром* [1, с. 171], *Дьюар* [1, с. 141], *Ейнштейн* [1, с. 185], *Еннессон* [1, с. 174], *Еонідес* [1, с. 167], *Кавакадзе* [1, с. 175], *Кайоллі* [1, с. 131], *Кайят* [1, с. 131], *Кельвін* [1, с. 156], *Кіхот* [1, с. 47], *Кронеккер* [1, с. 121], *Лобачевський* [1, с. 120], *Маженон* [1, с. 166], *Меньє* [1, с. 170], *Мін* [1, с. 175], *Муңціус* [1, с. 173], *Нг'ямі* [1, с. 175], *Осипович* [1, с. 167], *Оттеншельд* [1, с. 21], *Панмаллер* [1, с. 167], *Пророх* [1, с. 170], *Равінцер* [1, с. 33], *Рейнольдс* [1, с. 175], *Роше* [1, с. 191], *Севад* [1, с. 168], *Сіон* [1, с. 132], *Столів* [1, с. 167], *Такат* [1, с. 174], *Трайє* [1, с. 90], *Фаеланг* [1, с. 174], *Фауст* [1, с. 184], *Фермон* [1, с. 120], *Фрезер* [1, с. 131], *Фрейгауз* [1, с. 167], *Цанкен* [1, с. 125], *Шенаган* [1, с. 22], *Шеплі* [2, с. 22], *Штробль* [1, с. 168], *Юйвенс* [1, с. 115]. Слід зазначити, що частіше автор використовує їх для називання, не вдаючись до формул 'ім'я+прізвище', тільки окремі носії прізвищ у творі мають ще й імена, і це більше стосується астронавтів – мешканців дослідницької станції.

Натрапляємо на окремі прізвиська, які іноді звучать як апелятиви поруч з онімами: «*єретик*» [1, с. 174] (стосується *Муңціуса*), «*компілятор*» [1, с. 166] «*утилітарист*» [1, с. 174] (*Фаеланг*); і як прізвиськові антропоніми (написані вони з великої літери) (*Гравінський*), *Пелвіс* [1, с. 65], *Щур* [1, с. 78].

Часто при звертанні власні найменування звучать як вокативи: *Гібарян!* [1, с. 136], *Кельвін!* [1, с. 40], *Крісе!* [1, с. 60], *Метеор!* [1, с. 140], *Сарторіус!* [1, с. 45], *Снау́т!* [1, с. 73], *Соляріс!* [1, с. 8].

З певною стилістичною метою (імена начебто зашифровані у записах астронавта Сарторіуса) скорочені назви: *А.* [1, с. 89] (скорочення імені

Арчибальт), *Г.* [1, с. 111] (скорочення імені *Гібарян*), *Ф.* [1, с. 33] (назва фантомів), *Н.* [1, с. 106] (назва створінь);

Жіночих імен набагато менше у романі. Так, у повній формі вжиті *Афродіта* [1, с. 34], *Гері* [1, с. 56], *Джульєтта* [1, с. 75]. Апелятив *негритянка* можемо віднести до прізвиських, хоча, зрештою, і *Афродіта* фактично не є власним іменем негритянки, а просто один з персонажів так називає невідомий фантом. [1, с. 34].

Двослівні номінації не дуже поширені у творі і представлені такими формулами:

1) Ім'я + прізвище: *Андре Бертон* [1, с. 42], *Джеймс Дьюар* [1, с. 141], *Ерл Еннессон* [1, с. 174], *Кріс Кельвін* [1, с. 194], *Оттон Равінцер* [1, с. 81], *Пелле Вілліс* [1, с. 65];

2) Двокомпонентні прізвиська: *Дон Кіхот* [1, с. 47];

3) Подвійні прізвища: *Дю'Хаар* [1, с. 28], *Ле-Грей* [1, с. 167], *Ле Шательє* [1, с. 23], *Метт-Ірвінг* [1, с. 170];

III Трислівні номінації

1) подвійні ім'я + ім'я + прізвище: *Йоганн Вольфганг Фауст* [1, с. 185], *Хо Ен Мін* [1, с. 175].

Антропонімна номінація твору всього налічує 103 антропоніми. Однослівна модель налічує 90 назв. Усього 20 чоловічих імені, з них 49 прізвищ, 5 прізвиस्क, 7 мають вокативну форму і 4 – у скороченій формі; у жіночій формі: 5 жіночих імені, з них у повній формі вжито – 3 імені, 1 – у вокативній формі і одне прізвисько. Двослівна модель нараховує 6 комбінацій – «ім'я + прізвище», 1 комбінацію – двокомпонентного прізвиська та 4 комбінації подвійних прізвищ. Усього 11 комбінацій. Трислівна модель налічує 2 комбінації – «ім'я + ім'я + прізвище».

Висновки до другого розділу

Отже, власні назви у романі «Соляріс» здебільшого вигадані автором, створених за подобою справжніх, щоб надати роману відчуття реальності того, що відбувається. Автор використав імена існуючих теоретиків, науковців чи імена відомих персонажів інших творів. Всі назви у представленому світі містять в собі додаткову інформацію, розкривають характер героя або вказують на те, якою має бути увага читача до відповідного героя.

Варто зазначити, що походження використаних у творі імен різноманітне: тут зафіксовано англійські, німецькі, латинські і грецькі власні особові назви, кожна з яких несе в собі певне змістове навантаження.

У науково-фантастичній літературі власні назви, як правило, це плід творчого доробку автора, а їх етимологія може бути тісно пов'язана з особливостями мови, культури спільноти в цій країні. Важливе значення має також їх звучання і навіть граматичний рід, словозміна.

Дослідивши антропонімні номінації у романі, робимо висновки, що переважає однослівна модель, яка налічує 90 назв. На другому місці двослівна модель – 11 комбінацій, а трислівна на третьому маючи всього дві комбінації.

3. ОНІМИ ДРУГОГО ПЛАНУ

М. Торчинський зазначає, що в ономастиці власні назви прийнято розподіляти на *біоніми* та *абіоніми*, тобто на живі та неживі об'єкти. Дослідники вважали за можливе першу групу власних назв – *біоніми* – кваліфікувати як *вітоніми* – назви об'єктів живої природи.

До **вітонімів** традиційно в ономастиці належать: *антропоніми* (від грец. *άνθρωπος* – „людина”) – будь-які власні назви, які „може мати людина (або група людей), зокрема особове ім'я, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім, кличка, андронім, гінеконім, патронім” [67, с. 156], *зооніми* (від грец. *ζῷον* – „тварина”) – власні назви (клички) „тварини, зокрема домашньої, утримуваної в зоологічному саду, „працюючої” в цирку, в охороні, піддослідної або дикої” [там само, с. 79]; *космоніми* – назви космічних об'єктів: галактик, зірок, планет, супутників, атсероїдів, комет і т. ін.; *документоніми* (від лат. *documentum* – „приклад, взірець, доказ”) – назви документів, правових актів і т. ін.; *топоніми* (від грец. *τόπος* — місце і грец. *ὄνομα* – назва) – назви географічних об'єктів; *ергоніми* – назви політичних і громадських об'єднань людей; *геонім (геотопонім)* – власна назва будь-якого природно-фізичного об'єкта у межах планети Земля; *порейоніми* – назви засобів пересування: автомобілів, потягів, літаків, кораблів, космічних апаратів і т. ін.; *фіктоніми* – вигадані імена, які використовуються в художніх творах; *фітоніми* (від грец. *φυτόν* – „рослина”) – „власні назви будь-якої рослини” [там само, с. 143 – 144], *теоніми* (від грец. *θεός* – „бог, божество”) – „власні назви божеств в будь-якому пантеоні” [там само, с. 124], *міфоніми* (від грец. *μῦθος* – „переказ, міф, казка”) – „назви будь-якої сфери ономастичного простору в міфах, епопеях, казках, билинах” [там само, с. 83 – 84] та, досить умовно, *етноніми* (від грец. *ἔθνος* – „народ”) – назви „для позначення будь-якого етносу (етнічної групи,

племені, народу, національності і т. д.)” [там само, с. 153], які ми кваліфікуємо як різновид особових назв за монографією М. Торчинського.

Онімний світ найменувань у романі «Соляріс» різноманітний та оригінальний. Під час дослідження ономастикону автора до уваги були взяті не лише ядро, яке становлять антропоніми, а й периферію, що не поступається важливістю функцій. Периферія ономастикону С. Лема складається з різних онімних класів і включає топоніми, космоніми, порейоніми, зооніми, геоніми, етноніми, документоніми, ергоніми, ідеоніми, теоніми, міфоніми та фітоніми.

Дія роману відбувається десь у далекому космосі. Цей простір створюється як місце, де культивується європейська традиція універсального характеру, що видно не тільки в назвах космічних кораблів, описаних нижче, але і в діалогах героїв, які нагадують персонажів з європейської міфології та літератури.

Оскільки дія фантастичного роману відбувається в космічному безмежжі, то, відповідно, герої мали б якось потрапити на інші планети і станції. Логічно, що автор обирає для них як засіб переміщення космічні кораблі. Відповідно, ці об’єкти мають свої назви. Так у онімному просторі роману С. Лема «Соляріс» виникають *порейоніми* – назви космічних кораблів *Пометеуш, Лаокоон, Улісс, і Сателойд*.

Варто звернути увагу на те, що космічні кораблі у творі названі іменами міфічних героїв, що надає характерного відтінку функціям і діям астронавтів.

Назва корабля *Прометей* (грец. *Προμηθεύς*, лат. *Prometheus* – провидець) [1, с. 35] – титан, благодійник людства, назва тісно пов’язана з головним героєм роману Кріса Кельвіна, що дозволяє читачеві легше встановити між ними емоційний зв’язок: *«Важко було в це повірити, але прямо перед моїм обличчям відкрилася широка щілина, і я побачив крізь неї зірки. Я намагався відшукати Альфу Водолія, до якої прямував «Прометей»,*

але марно. Небо цих обширів Галактики було мені невідоме, я не знав тут жодного сузір'я» [1, с. 7]. Назва **Улісс** [1, с. 196] – латинська версія *Ulyssēs*, поширена альтернативна форма *Ulixēs* «Одіссей», під впливом давньогрецького Ὀδυσσεύς (*Odusseús*), що означає «епічна подорож» або «пригода». («Одного чудового дня екрани всіх відеофонів спалахнуть світлом, оживе вся давно змовкла електронна система сигналізації, приведена в дію імпульсом, посланим з відстані сотень тисяч кілометрів, сповіщаючи про наближення металевого колоса, який, протяжно гуркочучи гравітаторами, знизиться над Океаном. Це буде “Улісс”, або “Прометей”, або якийсь інший величезний крейсер далекого плавання» [1, с. 196]).

Назва корабля **Лаокоон** [1, с. 21] – походить від французької *Laocoön*, через грецьке Λαοκόων «захисник народу». («Через чотири роки після цього відкриття Соляріс облетіла експедиція Оттеншельда, який вивчав його з борту “Лаокоона” та двох допоміжних космічних кораблів» [1, с. 21]).

І ще одна назва космічного корабля **Сателюїд** [1, с. 54] – походить від румунської *sateloizi* «супутник», натомість назва здебільшого запозичена з англійської *Satelloid* в значенні «аерокосмічний» – низьковисотний супутник, який використовує двигуни з малою тягою для підтримки своєї орбіти [76]. Дослідницький флот під назвою **Місяць-247** (*Luna 247*) [1, с. 22] – назва в етимології на позначення супутника Землі походить від латинських слів *luna* та *mensis*, але у ході історичного розвитку значення слів змінюються і починають розрізняти «місяць як небесне світило» і «місяць як календарна одиниця виміру часу». В англійській та французькій мовах на позначення цих понять (*lune* фр., *moon* англ. – місяць як супутник Землі, а *mois* фр. та *month* англ. для календарної одиниці), таким чином сформувалося два слова [56, с. 304-305].

Топоніми. Великий каньйон **Колорадо** (*Colorado*) [1, с. 113] («... якщо вже шукати їм аналогії на Землі, – своїми розмірами перевершують великий Колорадський каньйон і змодельовані у масі, яка у верхньому шарі має

драглисто-пінисту консистенцію (причому ця піна застигає гігантськими, крижкими фестопами, мереживом з велетенськими вічками...») – в основі назви лежить іспанський вираз «пофарбований червоним» [57]. Назви місць у романі що згадуються в діалогах головних героїв поза планети Земля, такі як *Аларик* [1, с. 91] («Знаю, що це звучить фантастично, знаю, що можу помилятися. Через те й прошу в тебе допомоги: я зараз на *Аларіку* й чекатиму твоєї відповіді») і *Тексала* [1, с. 29] («Роздивляючись глеємасив *Тексала*, що омивав екваторіальні архіпелаги, я нараз відчув на собі чийсь погляд»). Ці оніми не мають великого значення в контексті всієї розповіді чи прихованих конотацій, натомість автор назви переніс з англійської мови з певними фонетичними змінами. В романі *Тексала* (Thexalla) має форму жіночого роду, натомість в англійській мові Thexall має чоловічу форму. У назві *Аларик* (Alaryk) відбулась авторська заміна приголосних *c:k* (Alaryc), щоб полегшити правильну вимову для неангломовного читача. Кряжі верховини *Арреніди* (Arrhenidy): «*Арреніди* – кряж із шести скелястих, ніби вкритих льодовиками верховин; та насправді це був наліт органічного походження, який свідчив про те, що утворення було колись дном Океану» [1, с. 178]. Важко визначення походження слова, ймовірно прізвище походить від латинського *arrha* «заробітна плата» + французьке *pid*, від латинського *pīdus* у значенні «гніздо» [56].

У романі представлений і клас *космонімів*. Сама назва твору *Соляріс* (Solaris) походить від латинського *sōlāris* «сонячний». У романі є не лише назвою планети, а й назвою «мислячого *Океану*». *Станція* (Stacja) – походження слова неясне, однією з версій, воно походить від італ. *stanza*, *stanzia* («кімната», «житло») < нар.-лат. *stantia* < лат. *statio* («стоянка, зупинка»); за іншою – від пол. *stacja* («станція», «квартира») < лат. *statio* [56], а поява звука ‘н’ викликана впливом слова *стан* [4, Т. 9, с. 650]. Назва у романі використовується 58 раз. Як цілком повнозначний глибокий художній образ сприймається *Океан* (ocean): «Отже, *Океан* існував, жив, думав, діяв;

шанс звести «проблему **Соляріса**» до нонсенсу або до нуля, ідея, що **Океан** – ніяка не істота, а тому ми нічого чи майже нічого не програємо, – втратили під собою ґрунт раз і назавжди...» [1, с. 172]. Назва ймовірно походить від латинської назви *oceanus* або від аналогічної грецької [4, Т. 5, с. 662]. **Альфа Водолія** (alfa Wodnika) власна назва – **Сада́льмелік**, друга за яскравістю зірка в сузір'ї Водолія. Традиційна назва походить від арабського *Al Sa`d al Malik* – «щастя царя» [56]. **Галактика** (Galaktyka) (дав.-гр. Γαλαξίας – «молочний») – гравітаційно зв'язана система із зір і зоряних скупчень, міжзоряного газу, пилу й темної матерії [4, Т. 2, с. 18]. **Сонячна система** (układ słoneczny) – сукупність небесних тіл, що складається із Сонця і планет, які обертаються навколо нього [4, Т. 9, с. 460]. Давній **Праокеан** (praoocean) [1, с. 23] назва використана у концепції Чівіта-Вітті, етимологічно назва походить від латинської *Tethys*, дав.-гр. Τηθύς; від імені грецької богині моря Тефіді – давній океан (хоч часто вживають назву море Тетіс) [56]. Простір **Кронеккера** (Kroneckera) [1, с. 121], як вище зазначалось, назва походить з німецької [56]. **Всесвіт** (Wszechświat) [1, с. 160] – зворотне утворення від *всесвітній*, яке виникло на основі словосполучення *весь світ*, зразком для зворотного утворення стала, очевидно, польська форма *wszechświat* [51].

Інші назви космонімів, що були описані у наукових виданнях, представлені як апелятиви, оскільки написані в романі з малої літери. Наприклад, у Гізе: «недоношений **мімоїд**» [1, с. 115], «**мімоїд** дозрілий» [1, с. 115], **мімоїд**-«трудар» [1, с. 117], «**барочні відхилення**» [1, с. 117], «**вибрик природи**» [1, с. 112] «**швидкун**» [1, с. 118]; у Мунціуса: «**поліморф**» [1, с. 175], «**близнюки-соляриди**» [1, с. 175], «**незрілий мімоїд**» [1, с. 175], «**старий мімоїд**» [1, с. 196]. У збірнику «Соляристичного альманаху»: «**світ у собі**» і «**життя у собі**» [1, с. 172].

Крім вигаданих назв, у романі присутні **геоніми**: «**Земля**» [1, с. 10] – слово споріднене з литовськими *žẽtė* «земля», *žẽtas* «низький», латиськими

словами *zete* «земля», *zets* «низький», пруськими *sate*, *sette* «земля», *settai* «низький», давньоперським словом *zāt-* [56] («*Земля і Солярис, покоління дослідників, які становлять одне ціле, хоч життя кожної людини має свій початок і кінець, наша наполегливість у прагненні налагодити інтелектуальний контакт, історичний шлях, пройдений людством, упевненість у тому, що його буде продовжено в майбутньому*» [1, с. 162]); «*Європа*» [1, с. 21] одна з етимологічних гіпотез тлумачить його походження від грецьких коренів *еври-* та *опс-* як «широкоока» [56] («*Як виявилось, їхня загальна площа менша за територію Європи, хоч діаметр Соляриса на двадцять процентів більший за земний*»); «*Сахара*» [1, с. 76] назва походить від арабського позначення пустелі (صحراء), «*ṣaḥrā'*» [56] («*Одні планети мають бути пустельні, як Сахара, інші – вкриті кригою, як полюс, ще інші – жаркі, як бразильські джунглі*»); «*Євразія*» [1, с. 175] («*Він виходив з добре відомих класичних досліджень біоелектроніків Євразії: Хо Ен Міна, Нг'ялі та Кавакадзе*») найбільший материк Землі, що складається з двох частин світу Європи і Азії. Назва утворилася з двох слів «Європа» + «Азія».

У романі натрапляємо на одиничні випадки вживання **етнонімів**. Назва *Мунциуса* першого періоду соляристики «*Пророки*» [1, с. 174], другий період соляристики «*Великий розкол*» [1, с. 174], і третій період – період «*догматизму*» й «*схоластичного закостеніння*» [1, с. 174]; назва «*experimentum crucis*», що походить від латинського ‘проба хрестом’ [1, с. 52].

Представлені в «Солярисі» і **документоніми** – назви наукових робіт, книг, щоденникових записів тощо. Автор у творі багато використовує різні публікації на тему досліджуваної планети. Цитуються або узагальнюються наукові роботи, присвячені планеті та історії її дослідження. У романі бібліотека є центром орбітальної станції, книги також служать фоном для кількох сцен роману: «*Міжпланетний кухар*» (Kucharz międzyplanetarny) [1, с. 112], книга, яку читала Гері. «*Малий Апокриф*» (Mały apokryf) Равінцера

[1, с. 33], соляристичний щорічник «*Ann. Solar. Vol. I. Apex*», а також «*Vot Separat*» [1, с. 33], праця «*Десять років досліджень Соляріуса*» (Dziesięć lat badań Solaris) [1, с. 112], «*Соляріан*» (Solariana) [1, с. 112], «*Вступ до соляристики*» (Wstęp do solarystyki) Мунціуса [1, с. 173], «*Додаток до соляристики*» (Parerga Solariana) [1, с. 175], стара монографія Х'юза й Ейгеля «*Історія планети Соляріс*» (Historia Solaris) [1, с. 20], «*Соляристичний альманах*» (Almanach Solaryjskiego) [1, с. 172], «*Драгли в розпачі*» (Galareta rozpacza) або «*Планета в оргазмі*» (Planeta worgazmie) [1, с. 176], азбука *Морзе* (alfabet Morsego) [1, с. 54], «*Чому я став соляристом*» (один із розділів «*Додатку до соляристики*») (Dlaczego jestem solarystą) [1, с. 175].

Менш уживаними є *теоніми*: богиня краси та любові *Афродіта* (Afrodyta) [1, с. 34] походить від дав.-гр. Афродітῆ, Aphrodítē, грец. Афродітῆ; роздуми про існування *Бога* (Bóg) [1, с. 198], натомість слово «*Бог*» у словінських і руських мовах, зокрема сучасній книжній українській, має загальноарійське походження і споріднене зі словом «баха». У М. Грушевського зазначено: «слово Богъ (санскр. bhāga богач, податель добра, зенд. [зенд – одна з іранських мов, яка близька до санскритської] бага – бог, у фригійській Ζεὺς Βαῦταος) означає спершу добро, благо (звідти – багатий, багатство, збіжжя, і в негативній формі – убогий), в дальшій ряді – се Добродійна Сила й Податель Добра» [19, Т. 1, розділ VI]; прихід *Месія* [1, с. 173], назва походить від івр. משיח, *Мішиах*; дав.-гр. Χριστός, *Христос*) – букв. «помазанник» [56].

Ергоніми в романі функціонують як назви певних організацій, експедицій та об'єднань: *Рада* Rada [1, с. 44], *Інститут соляристики в Адені* (Solaryjski Instytut w Adenie) [1, с. 123], *Інститут планетології* (Wszechziemski Instytut Kosmologiczny) [1, с. 169, 170], *Конвенція Чотирьох* (Konwencja Czterech) [2, с. 192], *ООН* (ONZ) [1, с. 129], *Комісія* (Komisja) [1, с. 88].

Остання група проаналізованих онімів – це назви вигадані головними героями та надані проектам Сарторіуса, який не бере участі в розмові. Проект «*Думка*» (Myśl) [1, с. 130], в основі якої знищення планети лазерним променем. Проект «*Свобода*» (Wolność) [1, с. 130], «*Бійня*» (Rzeźnia) [1, с. 130], «*Відчай*» (Rozpacz) [1, с. 160], назви соляристичних гіпотез «*Абіологічний*» (Abiologiczny) та «*Ядерний*» (Zwyrodnieniowy) [1, с. 166], концепції філософів «*Океан-йога*» (ocean-yoga), «*Океан-дебіл*» (ocean-debil) [1, с. 28], «*онтологічний аутометаморфоз*» (autometamorfoza ontologiczna) [1, с. 27-28], назва операції «*Людина*» (Człowiek) [1, с. 17].

Найкоротша група проаналізованих назв *етнонімів*, що виступають у романі – «*гості*» [1, с. 33] назва істот, що приходили до науковців під час перебування на Станції. Споріднене з гот. *gasts* «чужинець, чужоземець», двн. *gast* «тс.», нвн. *Gast* «гість, чужинець, прибулець», лат. *hostis* початково «чужинець, гість», пізніше «ворожий чужоземець, ворог (особливо батьківщини)» [51].

Під час читання роману, складається враження, що автора більше цікавили справжні наукові досягнення у фізиці та біології, ніж космічні польоти. «Соляріс» – це роман, в якому головні герої здебільшого вчені. Вони перебувають у дослідницькій місії, метою якої є відкриття нової планети, тому їхні діалоги насичені термінологією та словами іншомовного походження. Проте це не наукова мова в суворому сенсі, тому що форма мовлення розмовна, і, окрім кількох моментів, коли самі герої уподібнюють свої висловлювання жанрам розмов наукового стилю, як представлення лекції чи презентації, їх висловлювання характеризуються численними сленгами.

Висновки до третього розділу

Отже, усі власні назви, зафіксовані у фантастичному романі С. Лема «Соляріс», утворюють цілісну і зрозумілу онімну картину. Кожен пропріатив влучно підібраний автором і підкреслює характерні риси денотатів.

Досліджуючи власні назви, варто зауважити, що, наприклад, **геоніми**, які зустрічаються в творі, є реальними назвами (*Земля, Європа, Сахара, Євразія*). **Космопоетоніми** переважно є вигаданими, що були описані у наукових виданнях («недоношений мімоїд», «мімоїд дозрілий», «скелетисті нарости», мімоїд-«трудар», «швидкун», та ін.), зустрічаються реалоніми (*Альфа Водолія, Галактика, Станція, Сонячна система, Простір Кронеккера, Всесвіт*). Автор у творі багато використовує різні публікації на тему досліджуваної планети («Малий Апокриф», «Десять років досліджень Соляріуса», «Соляріан», «Вступ до соляристики», «Історія планети Соляріс», «Соляристичний альманах», «Чому я став соляристом» та ін.).

Серед онімного простору у романі проаналізовані **порейоніми, топоніми, теоніми, ергоніми** та найкоротша аналізована група – **етноніми** (*гості*).

ВИСНОВКИ

Ономастикон художнього твору – це значущий і вагомий засіб художнього увиразнення тексту, який підсилює сприймання твору, примушує замислитися над значенням і призначенням власного імені у структурі й авторському задумі. Онімний простір роману «Соляріс» різноплановий, іноді чітко підпорядковується жанру твору (фантастичний, вигаданий світ і люди), в окремих випадках є відсиланням до цілком реальних явищ, речей чи осіб.

Проаналізувавши наукові праці українських і зарубіжних лінгвістів у галузі ономастики, ми дійшли до висновку, що досі немає єдиного підходу до вивчення власної назви в контексті художнього твору. Це зумовлено тим, що вчені по-різному розуміють завдання ономастичних досліджень. Саме ця відсутність взаємодії призвело до відсутності позиції в тлумаченні певних термінів, зокрема пропонувалися терміни: «літературний онім», «літературна ономастика», «літературно-художня ономастика», «поетичне ім'я», «поетонім», «поетична ономастика», «стилістична ономастика», «фіктонім».

Ми обрали термін, який є більш поширеним у наукових розвідках, «літературно-художня ономастика» – наука, яка вивчає власні назви, що функціонують у художньому творі. Сукупність усіх онімів художнього твору називається онімним простором, який має ядро та периферію. Саме вони розкривають домінування окремих класів онімів у художньому тексті, авторські уподобання. Для термінологічного визначення загального поняття власних назв ми поряд з термінами 'ім'я', 'власне ім'я', 'власна назва' використали терміни 'пропріатив', 'онім', а також використали усталену в ономастиці термінологічну систему називань різних класів онімів.

Відповідно до погляду науковців, всебічне вивчення ономастичних одиниць художнього тексту необхідно для того, щоб проникнути в творчий задум письменника. Це дозволяє виокремити й осягнути звичаї, культуру,

ментальність народу та, зокрема, його історію. Тому вивчення онімів є джерелом інформації про особливості іменованого об'єкту, історичну добу, в якій виникла назва, мову, на якій вона створена.

У романі «Соляріс» представлено 103 оніми. Серед них за кількістю переважають антропоніми (75 онімів). Простежувалося місце кожного з розглянутих онімів в ономастичному просторі та його значення для концепції художнього твору. Власні назви у межах одного розряду, вжиті у творах, неоднакові за семантикою, структурою та емоційним насиченням.

Зважаючи на досліджуваний матеріал, можемо констатувати, що в онімному полі роману Станіслава Лема «Соляріс» найбільш уживаними і найбільш функційно навантаженими є антропоніми. У виборі імен своїм персонажам С. Лем спирається на реальні імена, вживає їх у загальноприйнятих формах.

Зробивши спробу з'ясувати походження власних імен персонажів роману, схарактеризувавши їх і простеживши реалізацію характеристики імені в діях чи характерах персонажів ми виявили, що походження використаних у творі імен різноманітне: тут зафіксовано здебільшого англійське, німецьке, латинське і грецьке походження власних особових назв, майже кожна з яких несе в собі певне змістове навантаження .

У науково-фантастичній літературі власні назви, як правило, це плід творчого доробку автора, а їх етимологія може бути тісно пов'язана з особливостями певної мови, культури спільноти в цій країні.

Проаналізувавши імена вигаданих персонажів у контексті роману, констатуємо, що антропонімна група демонструє безліч вигаданих автором імен, створених за подобою справжніх, щоб надати роману відчуття реальності того, що відбувається. Більшість імен набули словозмінної форми: *Гравінський* походить від *Грабінський*, *Нг'ямі* від угор. *angyal* в значенні «ангел»; назви що утворені з двох слів зі словозмінною: *Граттенстром* походить від нім. *Gratton* «великий» та *Strom* «дерево», *Оттенительд* від

нім. *Otto* «багатство» та *Skiold* «щит»; імена, у яких змінена форма слова з додаванням приголосного *t*, *Цанкен* – походить від нім. *sincken* «тонути, занурювати».

Жанрова особливість роману – фантастика – спричиняє особливу роль онімів. Власні імена, спираючись на свої внутрішні характеристики, стають не тільки номінативними одиницями, а й ключами для проникнення у сутність авторського задуму, адже мають експресивне, емоційне, оцінне, конотаційне значення, закладене в самому імені. Проте аналіз значення імен і зіставлення з рисами характеру героїв засвідчує, що поряд з персонажами, яких автор називає за власним вибором, даючи їм випадкові чи символічно значущі імена, ми спостерігаємо, що твір наповнений іменами реальних всесвітньо відомих діячів науки – вчених, філософів (*Гемоу-Шеплі, Ейнштейн, Кронеккер, Ле Шательє, Лобачевський, Ньютон, Ріман, Фауст*), назви техніки чи посуду (*апарат роше, посудина Дьюара*), на яких спираються дослідження нового в космічних подорожах персонажів твору, які зробили чималий внесок у розвиток науки про планету, що називається соляристикою.

Розроблена структура антропонімії роману складається з особових імен, вокативів, прізвищ, прізвиस्क. Антропонімна номінація у романі – переважно однослівна модель, яка налічує 90 назв (чоловічі: *Арчибальт, Гемоу, Гібарян, Дон, Ейгел, Кріс, Сарторіус, Снаут, Тімоліс* та інші; жіночі: *Афродіта, Гері, Джульєтта*). На другому місці двослівна модель – 11 комбінацій (*Андре Бертон, Джеймс Дьюар, Дон Кіхот, Дю'Хаар, Ерл Еннессон, Кріс Кельвін, Ле-Грей, Ле Шательє, Метт-Ірвінг, Оттон Равінцер, Пелле Вілліс* та інші), а трислівна на третьому маючи всього дві комбінації (*Йоганн Вольфганг Фауст, Хо Ен Мін*).

Досліджуючи онімне поле твору, ми виділили **геоніми**, які трапляються в творі, і є реальними назвами (*Земля, Європа, Сахара, Євразія*). **Космопоетоніми** переважно є вигаданими, що були описані у наукових

виданнях зустрічаються **реалоніми**. Автор у творі багато використовує різні публікації на тему досліджуваної планети.

Серед онімного простору у романі проаналізовані **порейоніми, топоніми, теоніми, ергоніми** та найкоротша група проаналізованих назв *етнонімів* («*гості*» назва істот, що приходили до науковців під час перебування на Станції).

Оними, що функціонують у романі С. Лема «Соляріс», спонукають читача до асоціативних паралелей. Зокрема, такий естетичний вплив на читача має поєднання власних імен реальних людей з різних часів і епох, об'єднані довкола наукового спрямування місії астронавтів – дослідників «Соляріса».

Під час читання роману можемо спостерігати надмірне використання автором наукових праць різних дослідників у галузі філософії, фізики та біології. «Соляріс» – це роман, в якому головні герої здебільшого вчені. Вони перебувають на дослідницькій місії, метою якої є відкриття нової планети, тому їх діалоги переповнені термінологією і словами іншомовного і науково-технічного походження.

Мова творів польського письменника-фантаста Станіслава Лема – цікавий і досі ще не досліджений повною мірою матеріал, який є для лінгвістів досить цікавим і насиченим, що дає можливість розгорнути широкий спектр наукових розвідок. І хоч у романі «Соляріс» не так багато власних назв, проте перспективним видається питання дослідження ономастикону інших творів письменника, а об'єктом уваги мовознавців можуть стати не лише власні назви, а й інші багатства лексичної палітри письменника. Науково значущим і корисним може стати і порівняльний аспект ідіостилю С. Лема: мова оригіналу і мова перекладу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Андрухів Д. С. Соляріс С. Лема. Роман. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. 221 с.
2. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ – ХХ ст. Ужгород, 1995. 120 с.
3. Бербер Н. М. Семантико-стилістичний потенціал антропоетонімів у книзі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». Записки з ономастики. 2015. Вип. 18. С. 17–30.
4. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 томах. Київ : Наук. думка, Том 9, 1978. 460 с.
5. Боева Е. В. Ім'я як семантичний жест у символістській драматургії Олександра Олеса. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64(2). С. 54–63.
6. Боева Е. В. Онімний простір в художньому світовідтворенні Григорія Сковороди. Записки з ономастики. Вип. 11 : зб. наук. праць. Одеса, Астропринт, 2008. С. 72–80.
7. Божко І. С. Особливості антропоніма у постмодерній літературі (на матеріалі поезії Ю. Андруховича). Вісник Кримських літературних читань : Зб. наук. статей та матеріалів: Вип. 7. Сімферопіль : Кримський архів, 2011. С. 230–234.
8. Бондар О. І. Переклади творів С. Лема «Футурологічний конгрес». «Вежа», 1995–96, № 1/3. 3 с.
9. Буєвська М. В. Поетонімосфера художнього тексту. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 288 с.
10. Булаховська Ю. Л. Деякі типологічні зіставлення в галузі наукової фантастики щодо художньої прози (Станіслав Лем, Олександр Беляєв, Юрій Смолич). Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Л. Булаховського. 2011. Вип. 16. С. 266–268.

11. Бучко Г. Є. Роль слов'янських відкомполітичних імен у творенні українських прізвищ. Українська пропріальна лексика. Київ. 2000. С. 20–24.
12. Бучко Д., Ткачова Н. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок, 2012. 256 с.
13. Вербенець Н. І. Літературно-художня онімія творів Олександра Гавроша. Магістерська робота. Львів, 2020. 80 с.
14. Вербич С. О. Ономастикон. Енциклопедія Сучасної України URL : <https://esu.com.ua/article-75454> (дата звернення: 20.09.2023).
15. Вінтонів Т. М. Реальна онімія як засіб образності в історичній оповіді : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 – загальне мовознавство. Донецьк, 2008. 19 с.
16. Власні назви. URL : <https://www.thebump.com/b/shanahan-baby-name> (дата звернення: 05.11.2023).
17. Горбач О. С. Ономастикон українських сатирично-гумористичних текстів кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – «Українська мова». Кам'янець-Подільський, 2017. 22 с.
18. Горпинич В. О. Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України. Дніпропетровськ, 2000. 370 с.
19. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 10 т. Львів ; Київ ; Відень ; Харків : Накладом Наукового товариства ім. Шевченка ; Накладом автора ; Друкарня Барського ; Державне видавництво України ; Пролетар, 1898 - 1936. 606 с.
20. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.16 – перекладознавство. Київ, 2000. 40 с.
21. Етимологія назв. URL : <https://www.definify.com/word/Faust> (дата звернення: 08.11.2023).
22. Етимологія прізвищ. URL : <https://www.geneanet.org/nom-de-famille/LE%20CHATELIER> (дата звернення: 15.11.2023).

23. Житар В. С. Реально-ірреальний онімний простір у творчості Ірени Карпи (мотиваційний аспект). Ономастика як особлива галузь мовознавства. Дипломна робота. Чернівці, 2021. 103 с.
24. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4-х т. Т.2. Донецьк: ДонНУ, 2012. 350 с.
25. Зеленко Л. П. Способи номінації персонажів як засіб когезії художнього тексту. Слов'янський збірник. 2013. Вип. 17. С. 166–183.
26. Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки і проблеми. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2007. №15. С. 262–282.
27. Калінкін В. М. До визначення статусу поетики оніма як наукової дисципліни. Наукові записки. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. 2001. Вип. 37. Серія : Філологічні науки (мовознавство). С. 190–195.
28. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика : зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. 328 с.
29. Карпенко Ю. О. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. С. 11–12.
30. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. Записки з ономастики : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2000. Вип. 4. С. 68–75.
31. Кияк І. Б. Жанрові особливості фантастики й футурології Станіслава Лема : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03. Київ, 2011. 21 с.
32. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ : Видав. центр «Академія», 2008. 464 с.
33. Колесник Н. Л. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2011. Вип. 24. С. 122–124.

34. Критенко А. П. До теорії власних назв. Ономастика. Київ : Наукова думка, 1966. С. 16–28.
35. Крупеньова Т. І. Ономастика драматичних творів Лесі Українки : автореф. дис. ... канд. філолог. наук: спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Одеса, 2001. 20 с.
36. Лавер О. В. Національне і регіональне у літературно-художній антропонімії (на матеріалі творів Дмитра Кешелі. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2016. Вип. 21. С. 231–236.
37. Лукаш Г. П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка : автореф. дис. ... канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 1997. 17 с.
38. Лукаш Г. П. Травестія І. Котляревського та карнавальність Ю. Андруховича. Записки з ономастики. Вип. 2. Одеса, 1999. С. 31–40.
39. Лучик В. В. Ретроспективний і перспективний погляди на українську ойконімію та стан її вивчення. *Linguistica slavica: ювілейний збірник на пошану Ірини Михалівни Желєзняк*. Київ : Кий, 2002. С. 90–95.
40. Максимюк М. В. Власні назви на позначення України у романах В. Кожелянка «дефілядного» циклу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 71(2). С. 301–309.
41. Мельник Г. В. Онімikon у структурі ідіостилю (на матеріалі поезії Євгена Маланюка) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2009. 20 с
42. Мельник Г. І. Міркування про теоретичні засади літературної ономастики. *Записки з ономастики : зб. наук. праць*. Одеса, 2008. Вип. 11. С.20–28.
43. Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 1999. 20 с.
44. Мельничук Т. Антропоніми в українсько-польській міжмовній комунікації : українсько-польський словник особових імен. Ужгород, 2013. 160 с.

45. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови: 3 т. Київ: Наук. думка. 1983. С. 304-305, 484–485.
46. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур. Умань, 2008. 280 с.
47. Моклиця А. В. Мовна ієрархія науково-фантастичного тексту: романи С. Лема «Едем» і «Повернення з зірок». Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Літературознавство». 2014. № 19 (296). С. 86–92.
48. Немировська О. Ф. Антропонімічні реалії як актуалізатор історичного часу і простору : На матеріалі драми Л. М. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко» Записки з ономастики, 2009. Вип. 12. С. 95–106.
49. Немировська Т. В. Власні назви у творчості М. М. Коцюбинського: автореф. дис. ... канд. філологічних наук.: Київ, 1988. 20 с.
50. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія. Повідомлення Української ономастичної комісії. Вип.1. Київ, 1966. С. 24 –43
51. Онлайн словник. URL : <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 18.11.2023).
52. Онлайн словник. Походження прізвищ. URL : <https://www.igenea.com/en/surnames/p/pfannmoeller> (дата звернення: 21.09.2023).
53. Павлюк Н. В. Власні назви міфологічного і біблійного походження та їх роль у поетонімогенезі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 – загальне мовознавство. Донецьк, 2006. 19 с.
54. Палацький Ф. URL : <http://library.vspu.net/jspui/bitstream/> (дата звернення: 10.09.2023).
55. Панцьо С. Є. Оцінні назви осіб у лемківських говірках: словотвірний аспект. Волинь-Житомирщина. 2013. № 24. С. 79–85.

56. Походження імен. Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення: 05.11.2023).
57. Походження назв американських штатів. URL : <https://ggtravel.com.ua/pokhodzhennia-nazv-amerykanskykh-shtativ/> (дата звернення: 15.11.2023).
58. Походження прізвищ. URL : <https://www.familysearch.org/en/> (дата звернення: 19.11.2023).
59. Радішевський Р. П. Полоністичні та порівняльні студії : зб. наук. ст. Київ : МП «Леся», 2009. С. 458–467.
60. Соколова А. В. Онімичний аспект проблеми ідіостилю письменника: на матеріалі зіставлення антропонімії у романах Григорія Тютюнника «Вир» і Василя Земляка «Лебедина зграя» : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 2003. 23 с.
61. Сколоздра-Шепітко О. Р. Периферія онімного простору франкової прози. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2016. Вип. 21. С. 260–262.
62. Скорук І. Д. Прізвища з поліфункційними суфіксами в антропоніміконі м. Луцька. Лінгвостилістичні студії. 2016. Вип. 5. С. 189–200.
63. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 1996. 335 с.
64. Тімоліс. URL : <https://www.vle.lt/straipsnis/timolis/> (дата звернення: 11.11.2023).
65. Торчинський М. М. Лексико-семантична структура назв поселень Південно-Західного Поділля. Студії з ономастики та етимології. Київ : 2002. С. 206–215.
66. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький, 2008. 550 с.

67. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 394 с.
68. Шотова-Ніколенко Т. В. Онімний простір романів Юрія Яновського : монографіяю. Одеса : Астропринт, 2007. 165 с.
69. Шотова-Ніколенко Т. В. Проблематика вивчення власних назв у літературній ономастиці: автор і його твір. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2019. Вип. 71(2). С. 257–266.
70. Ancestry. URL : <https://www.ancestry.com/name-origin?surname=tenneson> (дата звернення: 22.09.2023).
71. Anusiewicz J. Funkcja i struktura neologizmów w utworach fantastycznych Stanisława Lema. *Językoznawca*. Nr 23–24. Lublin, 1971. S. 79–87.
72. Barańczak S. Elektrycerze i cyberchanioly. *Nurt*. Nr 8. Poznań, 1972. S. 14–17.
73. Blanár V. The Problem of a system of personal names. *Onomastica*. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1970. R. XV, z. 1 – 2. S. 161–173.
74. Bożek Z. Dowcip językowy w twórczości Stanisława Lema. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze*. 1977. Z. 54. S. 319–335.
75. Dajnowski M. Groteska w twórczości Stanisława Lema. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005. 212 s.
76. Dictionary. URL : <https://www.dictionary.com/browse/satelloid> (дата звернення: 01.11.2023).
77. Geneza nazwisk. URL : <http://www.genezanazwisk.pl/content/osipowicz> (дата звернення: 22.09.2023).
78. Głombik K. Gra w science fiction. O językowych środkach komicznych i ich funkcji w Cyberiadzie Stanisława Lema. *Gry w języku, literaturze i kulturze*. Warszawa : «Energeia», 1997. S. 77–90.

79. Handke R. Polska proza fantastyczno-naukowa: problemy poetyki. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1969. 176 s.
80. Rzetelska-Feleszko E., Cieślikowa A. Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. Warszawa – Kraków : Wyd-wo Naukowe Warszawskie, 2002 – 2003. T. 1–2.
81. Tambor J. Język polskiej prozy fantastyczno-naukowej. Katowice : UŚ, 1990. 158 s.
82. Żołyńska M. Heterogeniczność świata przedstawionego «Bajek robotów» Stanisława Lema. Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. T. XVII. Wrocław, 1991. S. 153–166.